

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ภาค ๕

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาประพันธรำไพ (เจ๊ก จาติกรัตน์)
เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์
จังหวัดพระนคร

คำนำ

คุณหญิงพ้อน จาติกรัตน์ มาแจ้งความยังหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรว่า มีความประสงค์จะพิมพ์จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแจกในเวลาพระราชเพลิงศพพระยาประพันธรำไพ (เจ๊ก จาติกรัตน์) ผู้สามี หอสมุดแห่งชาติจึงอนุญาตให้พิมพ์ตามความประสงค์

หนังสือพระราชกิจรายวันนี้ เดิมอยู่ในหอพระสมุดหลวง เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหอพระสมุดหลวงมาเป็นสมบัติของหอพระสมุดสำหรับพระนคร อันเปลี่ยนมาเป็นหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรในบัดนี้ หนังสือพระราชกิจรายวันนี้ ต้นฉบับเป็นอักษรพิมพ์ดีดมี ๑๐ ปี ตั้งแต่ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๓๙ (พ.ศ. ๒๔๒๐) ถึงปีกุญ จุลศักราช ๑๒๓๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐) แต่ขาดปีเถาะ จุลศักราช ๑๒๔๑ ไปหนึ่งปี รวมเป็นหนังสือ ๑๐ เล่มด้วยกัน ปรากฏในบานแผนกบางเล่มว่า กรมหลวงปราจิณกิติบดีตรัสสั่งให้คัดขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ พระราชกิจรายวันเหล่านี้เป็นพระ

ราชนิพนธ์โดยไม่ต้องสงสัย มีจนถึงหน้า ๑๖ ในภาค ๕ นี้ ต่อนั้นไป เห็นจะเป็นผู้อื่นจด จึงใช้ราชาศัพท์ เช่น "เสด็จออกขุนนาง" "เสด็จประพาศ" เป็นต้น แต่สังเกตดูสำนวนที่จดก็เข้าใจว่าเป็นพระราชนิพนธ์ คือตรัสสั่งให้อาลักษณ์หรือผู้หนึ่งผู้ใดจด เป็นต้นว่าตรัสเล่าว่า "วันนี้ออกขุนนางมีคนนั้นคนนี้มาหา" ผู้จดก็เติมราชาศัพท์ลงไปว่า "วันนี้เสด็จออกขุนนาง มีคนนั้นคนนี้มาเฝ้า" ที่สังเกตว่ายังเป็นพระราชนิพนธ์อยู่นั้น ด้วยยังมีคำห้วน ๆ อย่างที่เคยตรัสอยู่เรื่อย ๆ ไป เป็นต้นว่า "จิตรเจริญ" (ซึ่งเป็นพระนามเดิมของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศนุวัดติวงศ์) และ "องค์วรวรรณ" (ซึ่งเป็นพระนามเดิมของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์) พระองค์ก่อนไม่มีคำว่า "พระองค์เจ้า" พระองค์หลังมีแต่ครึ่งคือ "องค์" ดังนี้ เห็นได้ว่าตรัสสั่งให้จด คุณค่าของหนังสือเรื่องนี้เป็นอย่างไร ถ้าอ่านไปแต่ฉะเพาะวันหนึ่ง ๆ จะเห็นความไม่ติดต่อและไม่ค่อยได้เรื่องราวอะไรนัก เพราะวันหนึ่ง ๆ มีมากเรื่อง มีต้นไม่มีปลาย มีปลายไม่มีต้น เหล่านี้เป็นอาทิ แต่ถ้าอ่านไปหลาย ๆ วันจึงค่อย ๆ มีเรื่องราวติดต่อกันขึ้นบ้าง ข้อนี้ไม่สำคัญเท่าใดนัก ข้อสำคัญมีอยู่ว่า พระราชกิจรายวันวันละเล็กละน้อยเช่นนี้ เป็นต้นเหตุให้รู้ว่าเรื่องใหญ่ ๆ เช่นออกพระราชบัญญัติกฎหมายหรือราชการแผ่นดินต่าง ๆ อันปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นนั้น มูลเหตุให้เกิดขึ้นอย่างไร คุณค่าที่ยิ่งขึ้นไป

กว่านี้ที่บางปีไม่ได้ออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา เช่นปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๔๒ และปีมะเมีย จุลศักราช ๑๒๔๔ ก็ไม่รู้ว่าในปีที่ไม่ได้ออกนั้นมีราชการงานเมืองอะไรบ้าง ถึงแม้อาจค้นได้ในหนังสือราชการตามกระทรวงต่าง ๆ ก็จะต้องจับโน่นชนนี่ด้วยความลำบากยากยิ่ง และอาจไม่ได้เรื่องราวตลอด ก็ยังพอจะหาหลักฐานในหนังสือนี้ได้มาก นักประวัติศาสตร์จะเห็นคุณค่าของหนังสือนี้ถ่องแท้เมื่อเขียนพงศาวดารของประเทศสยามยุคนี้ หนังสือเรื่องนี้หอสมุดแห่งชาติได้จัดการพิมพ์มา ๔ ภาคแล้ว ภาคนี้เป็นภาค ๕ ถ้ามีโอกาสก็จะให้พิมพ์ต่อไปจนหมด

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

พระยาประพันธรำไพ (เจ๊ก จาติกรัตน์)

พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๗๖

ประวัติพระยาประพันธ์ราไพ

เสวกเอก พระยาประพันธ์ราไพ (เจ๊ก จาติกรัตน์) เกิดแรม ๑ ค่ำ เดือนอ้าย ปีมะเส็ง ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็นบุตรพระยานิพัฒโกษา (ทับ) มารดาชื่อหนู อยู่บ้านเลขที่ ๗๔๐ หลังวัดบุปผาราม อำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี ได้ศึกษาวิชชาณะสำนักพระครูสารานิยกร วัดประยูรวงศาวาส เมื่ออายุ ๑๒ ปี ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ ๒๔๒๕ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดปีละ ๑๒ บาท ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้รับพระราชทานเพิ่มขึ้นอีกปีละ ๔ บาท รวมเป็นปีละ ๑๖ บาท ปี พ.ศ. ๒๔๒๙ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเพิ่มขึ้นอีกปีละ ๑๒ บาท รวมเป็นปีละ ๒๘ บาท เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นนายบำเรอราชา ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐ บาท วันที่ ๑ ตุลาคม ได้รับพระราชทานเหรียญรัชฎาภิเษก วันที่ ๒ ธันวาคม ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๕ ชื่อวิจิตราภรณ์ วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้รับพระราชทานเหรียญประพาศยุโรป เดือนเมษายน พ.ศ ๒๔๔๑ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๖๐ บาท ปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้รับพระราชทานเหรียญราชรุจิ กาไหล่ทอง วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๕ ชื่อทิพยาภรณ์

และเหรียญราชการในพระองค์รัชกาลที่ ๕ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นนายบำรุงราชบทมาลย์ หุ้มแพรมหาดเล็ก ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๐๐ บาท เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ได้รับพระราชทานเหรียญทวีธาภิเษก เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๒๐ บาท เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๔๐ บาท วันที่ ๓๐ ได้รับพระราชทานเหรียญรัชมงคล เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๖๐ บาท วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๔ และเหรียญรัชมังคลาภิเษก เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๘๐ บาท วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ได้รับพระราชทานเข็มพระชนมายุสมมงคล เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๒๐๐ บาท วันที่ ๓๐ ธันวาคม ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๔ รัชกาลที่ ๖ วันที่ ๒ มกราคม ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๔ ชื่อภัทราภรณ์ วันที่ ๙ มีนาคม ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นนายจำเรศ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นหลวงสิทธินายเวร ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๓๐๐ บาท วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก

ชั้นที่ ๔ ชื่อภูษณาภรณ์ วันที่ ๒ ธันวาคม ได้รับพระราชทานเหรียญบรมราชาภิเษกและเหรียญราชรุจิทองกับเข็มข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๖ วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็นเจ้าหมื่นเสมอใจราช และได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๔๐๐ บาท วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๓ รัชกาลที่ ๖ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ ชื่อมัณฑนาภรณ์ วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ย้ายจากกรมมหาดเล็ก มารับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยจางวางกรมสนมพลเรือนกระทรวงวัง ได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็นเสวกเอก พระยานิพัทธราชกิจ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้รับพระราชทานเสมา ว. ป. ร. ถงยาชั้นที่ ๓ ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการโดยป่วยเป็นโรคหัวใจอ่อน วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบำนาญเดือนละ ๑๘๓ บาท ๖๖ สตางค์ ⅔ วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาประพันธ์ราไพ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับพระราชทานเหรียญบรมราชาภิเษกรัชกาลปัจจุบัน ต่อมาอาการป่วยได้กำเริบขึ้น ถึงวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ถึงแก่อนิจจกรรมโดยโรคเส้นประสาทพิการ คำนวณอายุได้ ๖๔ ปี

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันพฤหัสบดีขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เวลาเช้าโมงหนึ่งออกไปสวนสราญรมย์ทางอนันตสมาคม ไปอยู่ที่สวนจนเวลา ๓ โมงไปวัดราชบพิธ ถวายผ้าจำนำพรรษาแล้ว เวลา ๔ โมงกลับ ภานเมียพระศรีเสนานำเรื่องราวมากล่าวโทษอิ่มเมียประทานมณเฑียรด้วยบ่าววิวาทตีกัน ได้สั่งให้เอาเรื่องราวให้ไปยื่นที่ท่านยมราช พระพิเรนทร แต่ได้เขียนในเรื่องราวให้ชำระว่ากล่าวให้แล้วโดยเร็ว รับหนังสือคุณสุรวงศ์ว่าด้วยเรื่องตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่โดยจะต่อสู้โต้ตอบ จะต้องว่าให้คนทั้งปวงเห็นทุกข์สุข จะให้ปรึกษาให้ได้ แต่ตัวนั้นจะพูดก็ต้องพูดเป็นปิ่มลิก เพราะกลัวจะเป็นการเหลือเกินสมเด็จเจ้าพระยาและเจ้ากระทรวงไป กับบอกพระยาเทพนั้นจะยกพูดไม่ได้ด้วยเป็นคำบอกเล่า รับหนังสือกรมขุนบดินทรยืมเครื่องโต๊ะไปเลี้ยงการแซยิด จมื่นวิชิตทำบัญชีเงินเพิ่ม เงินลดหาฟเป เงินเดือนทหารในเดือน ๑๒ มาให้ พระอมรพานายหมิวซึ่งกลับมาแต่ยุโรปมาหาหลวงสิงหพ ทำเรื่องราวเป็นคำให้การที่พระยาศรีเรื่องหนังสือเรื่องเมืองฝาปูนมีมาไม่ได้ส่งต้นมา กับเรื่องหลวงบริบาลซัด

ด้วยชำระความหม่องคุณะว่าไม่รู้ไม่เห็นเจ็บอยู่ แลพระยาเทพได้ชำระว่ากล่าวแล้ว

ออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกพระศรีเสนามาแต่เมืองพิชัย ว่า พระสุริยภักดีกับเจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบางลงมาถึง จะลงมากรุงเทพ ฯ วันขึ้น ๗ ค่ำ แล้วอ่านตราถึงเมืองหนองคาย ว่าด้วยเมืองบริคัณหนิคมซึ่งตั้งใหม่ให้มาถือน้ำเมืองหนองคายด้วยไม่มีวัด และตั้งแต่ปีขาลสัมฤทธิศกให้ส่งต้นไม้ทองต้นไม้เงิน แต่ส่วยนั้นยกไว้ก่อนเพราะเป็นเมืองตั้งใหม่ตามที่สั่งไป พระนรินทรภาพระอมรซึ่งจะไปแจกตราความชอบพร้อมกับนายทหารที่คุมทหารไปเปลี่ยน ๖๔ คน ให้ดิโปลมากับสัญญาบัตรตั้งจีน ๒ คนไป จดหมายถึงกรมพิชิตให้ถามหม่อมเจ้าขาวด้วยแบ่งมรดกขุนอโนอนันให้กับโจทก์ด้วยความ ๒ ข้อ

จดหมายถึงกาพย์ที่เมืองกัลกัตตา บอกให้ใช้เงินแต่น้อยและเรื่องเปลี่ยนครัวทหารใหม่ เพราะเงินคลังไม่พอจ่าย

วันศุกรขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศพ จุลศักราช ๑๒๓๙

รับหนังสือท่านกรมท่าเป็นสำเนาหนังสือกงซุลฝรั่งเศสมีมาวันพุธแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ ว่าด้วยหนังสือตอบเรื่องที่รายยุเกอไม่ได้ลงชื่อประทับตราเป็นแต่ให้ญวนล่ามถือมาว่า ความที่ว่าถ้าคอเวอนเมนต์สยามไม่ยอมให้ทำต้องใช้ที่ขาดทุนนั้นว่าล่ามแปล

ผิด ฝรั่งเศสไม่ได้เข้าใจอย่างนั้น จึงให้ล่ามมาแปลสอบกัน อีกฉะบับหนึ่งเป็นหนังสือตอบด้วยเรื่องว่า ตัวเขาเองต้องถือตามสัญญา ที่จะพูดนอกสัญญาให้เป็นการปรานีประนอมยอมกันนั้นไม่ได้ กับร่างหนังสือถึงพระลังกาส่งมาให้แก้ด้วย จดหมายตอบไปฉะบับหนึ่งว่า เห็นชัดว่ากงซุลฝรั่งเศสเป็นสิ้นอำนาจที่จะพูดกับไทย ที่ท่านกรมท่าได้คิดร่างไว้จะส่งไปคอเวอนเมนต์นั้นให้ปรึกษาพร้อมกับคุณสุรวงศ์เสียจะได้รีบส่งไป รับหนังสือคุณสุรวงศ์ ๒ ฉะบับ ฉะบับใหญ่ว่าด้วยฎีกาซึ่งผู้ร้ายปล้นเมืองนครเขื่อนขันธ์ ๖ ตำบล ร้องว่ายังไม่รับเป็นสัตย์นั้นให้ไปตรวจว่าได้ให้พระยาสุรเสนา หลวงเสนางค์ ตรวจทำริโปตยื่นมาเห็นความว่าผู้ร้ายยันถึง ๒ ปากแล้ว กับว่าส่งริโปตพระยาสุรเสนาหลวงเสนางค์ และหนังสือที่สั่งให้ทำโทษผู้ร้ายมาด้วย (แต่ริโปตนั้นเห็นไม่มี ได้จดหมายไปตามจึงได้มา) ฉะบับเล็กว่าด้วยเจ้าคุณกลางมาอ้อนวอนขอโทษอ้ายโกผู้ร้าย อิ่มเมียประทานมณเฑียรกับยายเปี่ยมทำเรื่องราวมายื่น ด้วยความที่เมียพระศรีเสนากล่าวโทษเมื่อวานนี้ ต่างคนต่างหากัน ได้สั่งให้ไปยื่นที่เจ้าพระยายมราชและพระพิเรนทร ได้เซ็นไปในเรื่องราวให้เจ้าพระยายมราชพระพิเรนทรตรวจดู การใครจะเป็นโจทก์ก็ให้รีบว่ากันเสียให้แล้วตามความยุติธรรม เวลาบ่าย ๔ โมงลงไปตำหนักเสด็จยายช่วยการแซยิด ปะพระพิเรนทรพร้อมกันด้วยตำรวจทั้งปวงและ

พระยารองเมืองได้กำชับสั่งเรื่องความเมียพระศรีเสนาและประทานมณเฑียร ให้รีบว่ากันเสียให้แล้วตามยุติธรรม เวลา ๕ โมงกลับ แล้วเวลา ๒ ทุ่มลงไปอีก พูดกับท่านกรมท่าและเจ้าพระยามหินทรพระยาราชกับขุนนางทั้งปวงที่มาช่วยงาน และเจ้านายมีสมเด็จกรมพระเป็นต้น แล้วกลับเข้าไปพูดกับเจ้านายผู้หญิงอยู่จน ๕ ทุ่มเศษกลับ

วันนี้ให้เงินรางวัลสรรพเพธที่ทำเครื่องมโหรีและซ่อม ๒๐ ชั่ง

วันเสาร์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

พระปรีชามาพูดว่าได้ให้พระปราจิณปลัดเมืองปราจิณไปสืบด้วยเรื่องคนอดข้าวเมืองพนัศ ทำรีโปดมาให้ว่าข้าวที่เมืองพนัศมีคนซื้อไว้แห่งละ ๒๐-๓๐ เกวียนเหมือนกรุงเก่า ซื้อขายกันราคาถังละ ๒ สลึง ที่ว่าคนตายด้วยอดข้าวนั้นไม่จริง คนไปหามันกลอยในป่าเป็นไข้ตาย ไม่ตายด้วยอดข้าว ที่ว่าอพยพทิ้งบ้านเรือนนั้นก็ไม่จริง เป็นแต่ไปเที่ยวหากินแล้วก็มีคนเฝ้าบ้านๆ ละ ๒-๓ คน

เวลา ๒ ทุ่มลงไปตำหนักเสด็จยาย พอสวดมนต์จบพูดกับคุณสุรวงศ์ด้วยเรื่องเมืองเชียงใหม่ และเรื่องที่ยุเกอตกลงจะให้พูดถึงคอเวอนเมนต์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ไปพูดใส่ความว่าๆ ให้

ห้ามคนไม่ให้ซื้อของกบหาด้วยยุเกอ ชี้แจงการให้เห็นก็ไม่เชื่อ จะมัวหลงโต้ตอบไปทำไม คุณเสุรวงศ์สงสัยมาถาม ได้เล่าให้ฟังตลอดความ

แล้วไปกินข้าวพร้อมด้วยเจ้านาย ถวายหนังสือถวายพรเสด็จยายกับแหวนมรกตมงคลเพ็ชร ๔ วง แล้วเข้าไปพูดอยู่กับเจ้านายผู้หญิงจน ๕ ทุ่มกลับ

วันอาทิตย์ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

สมเด็จเจ้าพระยากลับมาแต่ราชบุรีและไทรโยกมาหา ปรึกษาด้วยเรื่องมิสนอกซ์มีหนังสือมาจะขอตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ ท่านพูดยืดยาวจะให้ถอนข้าหลวงให้ได้ กับเรื่องที่ยุเกอว่าใช้ปัญญาโกง จะไม่ให้มีถึงคอเวอนเมนต์ พูดกันยังค้างอยู่ พอกงซุลเยอรมันมาถึง ท่านกลับไปว่าวันอื่นจะมาพูดกันใหม่ กงซุลเยอรมันมาหาพูดด้วยเรื่องท่าและเรื่องเปิดข้าว ว่าลูกค้าเยอรมันอยากให้เปิดและอยากรู้ว่าจะเปิดเมื่อไรแน่ ได้ตอบว่าลูกค้าที่พากันทำหนังสือมาขอให้ปิดข้าวไว้ก่อนที่ท่านกรมท่าก็มี แต่จะเอาเป็นประมาณไม่ได้ คงต้องเป็น ๒ พวก พวกที่มีข้าวไว้มากอยากจะขายแต่ยังขายไม่ได้ ด้วยราคาถูกนั้นไม่อยากให้เปิด แต่ที่ไม่มีข้าวก็อยากให้เปิดได้ค้าขาย ความประสงค์ลูกค้า ๒ พวกนั้นต้องยกเสียไม่ว่า คิดเห็นว่าข้าวปีนี้กคงจะไม่เสียแต่ข้าวเก่ายัง

น้อย ครั้นจะเปิดข้าวก็คงแพง เพราะราษฎรไม่มีข้าวเก่าเกื้อหนุน จะได้ความลำบากนัก ถ้าข้าวใหม่ได้เกี่ยวแล้วก็คิดว่าจะเปิดไม่ช้า อีกสัก ๓-๔ เดือน ความประสงค์นั้นอยากแต่ให้ราษฎรซื้อขายข้าวกันแต่ราคาสมควรแล้วจะเปิด กับพูดเรื่องอื่น ๆ ต่อไป ให้เงินแบนเมืองเชียงใหม่กงซุลเยอรมันไปแผ่นหนึ่ง เซ็นใบสั่งฉะบับหนึ่ง ฎีกา ๔ ฉะบับ

ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองเสียมราฐสืบราชการได้ความว่า นักองค์วัดถาจัดทัพ ๓ ทัพมาตีเมืองกระพงสวาย เมืองสะโทงกับเมืองละไรอีกเมืองจำไม่ได้ กับสนองกุยมาตีเมืองชีแครงได้

พระยากำแพงเพ็ชรยกกระบัตรลาไปเมือง พระศักดิ์เสนีไปราชการเขมรป่าดง กับยกระบัตรโคราชกลับลงมา เอาผ้าห่างกระรอกมาให้ พระพิเรนทรเอาริโปดความนครบาลของท่านยมราชมายื่น ให้ตรากูษมาภรณ์หลวงโกษา หลวงศรีมหาราชาความหอบราชการเมืองภูเก็ต พระรจนาเอาแก้ว ๓ ก้อนมาให้ให้รางวัล ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง พระยาภาษเอาแผนที่ไทรโยกมาให้ดู

วันจันทร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

รับหนังสือพระยามหามนตรี ส่งหนังสือเสมียนตรากรมท่ารับคำสั่งท่านกรมท่าให้พระยารองเมืองไปปักที่ให้ยุเกอ พระยา

รองเมืองมาแจ้งความว่า ได้โต้ตอบก็ไม่ฟัง จะให้ไปปักให้ได้ ได้ไปหาคุณสุรวงศ์ไม่พบ พบแต่พระนรินทร ๆ ขอคัดหนังสือนั้นไว้ให้คุณสุรวงศ์ดู เช้าวันนี้พระนรินทรจดหมายมาว่าคุณสุรวงศ์วิตกมากอยากให้นำหนังสือขึ้นมาให้ดูเป็นไปรเวต พระยารองเมืองเอามาให้พระยามหามนตรี ส่งต้นหนังสือนั้นมาด้วย ได้คัดไว้ลงวัน ๓ ค่ำ จดหมายตอบพระยามหามนตรีฉะบับหนึ่ง อย่าให้เป็นธุระให้เขาเข้ามาว่าเอง

ปิดทองลูกนิมิตรวัดบรมวงศ์ ๘ ลูก รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉะบับหนึ่ง ส่งร่างตอบเรื่องก้องจีนที่ผู้ถือหนังสือมาจะกลับไป เอาชื่อพระยาโชฎึกตอบ ได้คัดสำเนาร่างตอบนั้นไว้ด้วย แล้วเขียนจดหมายตอบไปฉะบับหนึ่ง ส่งร่างหนังสือคืนไป กับร่างหนังสือลังกาที่แก้ใหม่คืนไปด้วย จดหมายถึงพระยาเทพประชุนเมืองเชียงใหม่ฉะบับหนึ่ง บอกด้วยอังกฤษขอตั้งไวซ์กงซุล และเตือนความหม่องโป๊ คัดสำเนาหนังสือกงซุลอังกฤษนี้มาไปด้วย หนังสือฉะบับนี้ให้จีนเต้ารับถือขึ้นไป ถ้าถึงเมืองตากแล้วให้ขอม้าที่พระยาสุจริตรีบไปโดยเร็ว แล้วเขียนหนังสือถึงพระยาสุจริตด้วยอีกฉะบับหนึ่ง สั่งม้ากับให้เสื้อผ้ารางวัลจีนเต้าสำรับหนึ่ง เขียนจดหมายไปรเวตถึงคุณสุรวงศ์ฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยที่ยุเกอได้ปรึกษากับเจ้าคุณท่านไม่เห็นด้วย ในการที่จะพูดให้ถือกอเวอนเมนต์ที่ได้ปรึกษากันไว้ ได้พูดกับเจ้าคุณหรือยัง

ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองปาศักดิ์ ๓ ฉบับ ฉบับหนึ่งบอกอุปราชตาย ฉบับหนึ่งซื้อข้าวจำหน่ายราชการ ฉบับหนึ่งเก็บส่วยที่คนสมัครมาอยู่ปาศักดิ์มาส่ง พระนรินทร อ่านบอกเมืองสงขลา ๕ ฉบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยส่งต้นไม้ทองเงินบรรณาการ ฉบับหนึ่งส่งเงินภาษี ฉบับหนึ่งส่งส่วย ฉบับหนึ่งบอกพระครูรัตนโมฬีตายเผาศพด้วย ฉบับหนึ่งเจ้าเมืองจะณะตาย พระพลเมืองกำแพงเพ็ชรลงมากับหลวงสุริยามาตย์ เอาแหวนทับทิมมาให้วงหนึ่งไม่รับไว้ ให้คิดอ่านทำราชการโดยสุจริตรักษาตระกูลดีกว่าให้ของกำนัล ให้เรื่องราวหลวงสิงหฬ ว่าด้วยให้การเรื่องหลวงบริบาลซัด พระยาศรีไปตรวจเซ็นใบสั่งฉบับหนึ่ง ฎีกา ๔ ฉบับ

พระยารองเมืองมาพูดไปรเวตเรื่องหนังสือเมื่อเช้านี้ ว่าเป็นของตัวเองว่าจะไปปีกพรุ่งนี้ แต่จะแกล้งโตโรโตเรเสีย ได้ตอบไปว่าจะสั่งให้ไปหรืองดไว้สั่งไม่ได้ เพราะปรึกษากับเจ้าคุณยังค้างอยู่แต่ไม่รู้ว่าเสนาบดีคิดกันอย่างไร จดหมายไปรเวตถึงคุณสุรวงศ์อีกฉบับหนึ่ง เรื่องนี้บอกเธอไว้เป็นพยานด้วย จมื่นสราภัยจดหมายมาว่าด้วยนายวงทหารฟ้องนายปุ่นว่าขะโมยของฉบับหนึ่ง

วันอังคารขึ้น ๖ ค่ำเดือน ๑ ปีกุนนพศก จุลศักราช ๑๒๓๘

รับหนังสือคุณสุรวงศ์ไปรเวตฉะบับหนึ่ง ส่งร่างตอบกงซุลฝรั่งเศสมาด้วย จดหมายถึงกรมขุนบดินทรให้พรเซยิดครบรอบ ๕๑ กับเงินด้วย ๕ ชั่ง ๒ ตำลึง รับจดหมายกงซุลเยอรมันฉะบับหนึ่ง ส่งแผนที่มาให้ ๒ ฉะบับว่าเป็นของคอเวอนเมนต์ฝากมาให้แต่เขาอยากส่งต่อเราเอง

พระยาศรีธรรมสาสน์ซึ่งไปตรวจเรื่องคนอดข้าวเมืองพนัศกลับมาถึงแล้วถือหนังสือท่านกรมท่าเข้ามาว่า ความคล้ายริโปดพระปรึชา ท่านกรมท่ากลับเลิกจะไม่ตั้งโรงครัวกลัวจะไม่พอว่าเดี๋ยวนี้เรี่ยไรเงินได้ไว้ร้อยชั่งเศษแล้วเมื่อต้นปีขาน จะเอาเงินที่เรี่ยไรไปซื้อข้าวจำหน่าย ถ้าได้เงินตามทุนแล้วจะไปซื้ออีก ถ้าเห็นว่าราษฎรขัดสนเงินก็จะแจกทีเดียว เห็นว่าจะดีกว่าแจกเปล่าแพ้เราจะพูดเกะๆกะ สมเด็จเจ้าพระยามาหาปรึกษาเรื่องเชียงใหม่ตกลงเป็นจะไม่ถอนข้าหลวงจะค่อยๆผ่อน โปลิซีครั้งนี้จะพูดเป็น ๒ ลิ้น พูดกับลาวอย่างหนึ่ง ฝรั่งอย่างหนึ่ง เรื่องที่ยุเกอตกลงจะพูดให้ถึงคอเวอนเมนต์ตามที่คิด แต่จะพูดด้วยการขัดกับบ้านเมือง จะไปสั่งท่านกรมท่าให้ร่างตอบ แล้วจดหมายไปรเวตถึงคุณสุรวงศ์ฉะบับหนึ่งตามที่ปรึกษากับสมเด็จเจ้าพระยาตกลง เมื่อร่างหนังสือแล้วปรึกษาให้เธอแก้ด้วย รับหนังสือพระยาราชบอกด้วยเกิดผู้ร้ายปล้นที่กรุงเก่าเมื่อวันแรม ๑๕ ค่ำรายหนึ่ง

ออกขุนนางพระวิเศษสุรฤทธิอุปฮาดราชวงศ์เมืองบริคัณหนิ

คมลาขึ้นไปเมืองมีต้นไม้ทองเงินด้วย ให้เสื่อผ้าด้วย แล้วพระนรินทรอ่านบอกเมืองเพ็ชรส่งส่วยน้ำรัก พระยาศรีสมุทรโภคเมืองระยองลากลับเมือง หลวงนริศจดหมายมาบอกด้วยได้ช่วยเด็กมีผู้คุมเหงจะลักเรือรายหนึ่ง รับก๊าศเชิญกรมขุนบดินทรให้ไปกินโต๊ะ

วันพุธขึ้น ๗ ค่ำเดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

ได้รับเตลิกราฟบอกว่าเรือออกไป ๒ ลำชื่อแดนยุปกับบันยงเสง แล้วจดหมายตอบกงซุลเยอรมันขอบใจที่เอาแผนที่มาให้ มีถึงท่านกรมท่าฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยเรื่องเมืองพนัศซึ่งพระยาศรีธรรมสาสน์ไปตรวจกลับมา ก็เห็นคล้ายกับที่กรุงเก่า แต่ข้าวราคาแพงกว่าสักหน่อย เมื่อเวลาแพงควรเจ้าเมืองกรมการจะบังคับให้ลูกค้าจำหน่ายเอากำไรแต่น้อย ถึงเราจะบังคับก็ได้ไม่เป็นการเดือดร้อนอะไร ได้ตอบไปแต่สั้นดังนี้ กับบอกเรื่องกงซุลเยอรมันส่งแผนที่มาให้ไปด้วย

หนึ่งม่านสราภัยจดหมายเข้ามา ๓ ฉะบับๆ หนึ่งว่าด้วยนายขวัญนายกิ่ง นายโต วิวาทตบอีเปียทาษของท่านใหญ่ ฉะบับหนึ่งหม่อมราชวงศ์ไฉไลตีขุนโลาวิไชย ในวังทั้ง ๒ ราย ฉะบับหนึ่งขอให้เอาคน นายโตกับหม่อมราชวงศ์ไฉไล ออก จาก ทหาร มหาดเล็กเสียด้วยเพราะทำความวิวาทบ่อย ๆ แล้วกินทั้ง เหล้า กัญชา

ฝิ่น ด้วย

พระยาอนุรักษ์ได้จดหมายคำให้การความทั้ง ๒ เรื่องนี้เข้ามาให้ด้วย

พระยาไชยสุรินทรเอาบานแผนกมาให้ตั้งอากร ๖ ราย บ่อนเบี้ยไทยจีน เมืองฉะเชิงเทรา พนัศนิคม จีนเซียวหะตัวอากร นายเขียวประกัน คนใหม่เดิม ๑๓๑ ชั่ง ๑๓๐ ชั่ง ขาด ๑ ชั่ง บ่อนเบี้ยเมืองราชบุรี กาญจนบุรี ขุนจงรักราชากรให้จีนชังเป็นตัวอากร ตัวเป็นประกัน เดิม ๒๐๖ ชั่ง ๒๓๖ ชั่งประมูล ๓๐ ชั่ง ภาษีเสากรุงเทพฯ และ ๑๓ หัวเมืองจีนฮุยคนเก่ารับทำเดิม ๘๐ ชั่ง ๑๒๓ ชั่ง ประมูล ๔๓ ชั่ง สมพักสรเมืองพิจิตรจีนช้างคนเก่าทำเดิม ๑๖ ชั่ง บวก ๒ ชั่ง รวม ๑๘ ชั่ง ค่าน้ำเมืองฉะเชิงเทรา เมืองปราจีณบุรี เมืองนครนายก จีนกว้างจีนคนเก่าทำ เดิม ๘๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง บวก ๑๐ ตำลึง รวม ๘๕ ชั่ง สุราบ่อนเบี้ยเมืองโคราชจีนต่วนคนเก่าทำ เดิม ๑๑๒ ชั่ง ประมูล ๖๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง รวม ๑๗๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง รวมทั้ง ๖ รายเงินเดิม ๖๒๙ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ขาด ๑ ชั่ง คง ๖๒๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ประมูล ๑๔๒ ชั่ง รวม ๗๗๐ ชั่ง ๑๐ ตำลึง หักขึ้นใช้ขาดแล้วคงขึ้น ๑๔๑ ชั่ง เซ็นไปในท้ายว่าให้ตั้งผู้รับทำเงินสูงไปทั้ง ๖ ราย

ออกขุนนาง ไม่มีราชการอะไร จดหมายถึงกรมขุนบดินทรบอกไม่ไปดินเนอด้วยฉะบับหนึ่ง กับได้สั่งพระนรินทรให้บอก

คุณสุรวงศ์ด้วยแซงชั่นสั่งของโทรเลขนั้น ควรจะมีชื่อเธอด้วย เพราะเป็นการใหญ่ พระโทรเลขเป็นคนเล็กนัก

วันพฤหัสบดีขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

อาลบาศเตอมาหาได้พูดกันเรื่องมิสนอกซ์มีหนังสือมา จะตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ พระดิฐการเอารีโปดความกรมท่ามายื่นกับคำลูกขุนปรึกษาฉะบับหนึ่ง เป็นสมุดดำไม่ได้รับไว้

ประชุมเคานซิลเวลาบ่าย ๒ โมงเศษ ปรึกษาเรื่องตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ เจ้าพระยามหินทรยื่นความเห็นฉะบับหนึ่งว่าเห็นการสู้ไม่ได้จนปัญญาเสียเปรียบเพราะอำนาจน้อย เคานซิลมา ๑๐ คน ปรีวีเคานซิล ๑ คือ พระยามหินทร ศรีพิพัฒ ราชกระสาปน์ เจริญ อภัยรณฤทธิ์ ภาษ พิพิธ กระลาโหม ราชโยธา พระยาสมุทร ขาดเคานซิลออฟสเตต ๒ ปรีวีเคานซิล ๑ คือ พระยามหาอำมาตย์ ธรรมจรัณยา พระยาศรี เทวัญเป็นเคลิกเวลาบ่าย ๓ โมงเศษเลิก

แล้วไปประทุมวันกลับเมื่อเช้านี้ ได้จดหมายถึงท่านเล็กให้จัดกับข้าวไปเลี้ยง ท่านเล็กคอยรับอยู่ที่นั่น แล้วเจ้าพระยามหินทรตามไป ว่าเมื่อยื่นหนังสือความเห็นนั้นหยิบผิดไป ที่ให้นั้นเป็นเส้นดินสอเป็นกอบปี้จึงเอาตัวหมึกที่จะให้นั้นมาให้ แล้วไปลงเรือเที่ยวดูเกาะ แวะกินข้าวที่เกาะหน้าวัง ปิคนิคพร้อมด้วย

เจ้านายหลายคน พระยามหามนตรีกับหม่อมแย้มเอากับข้าวมาให้กินด้วย เวลาเกือบย่ำค่ำกลับ

วันศุกร ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูเบญจศก จุลศักราช ๑๒๓๕

เจ้าพระยามหินทรเอาความเห็นในเคาน์ซิลมายื่น ว่าด้วยอังกฤษขอตั้งไวซ์กงซุล เห็นควรยอมให้ตั้งแล้ว

คุณแพเอาหนังสือท่านเกรมท่ามาให้ส่งร่างตอบกงซุลฝรั่งเศสเรื่องโรงสีไม่ยอมให้ตั้ง อ้างข้อถ้าตั้งโรงสีต้องมีจีนกุลีมากรักษายาก ว่าได้ให้สมเด็จเจ้าพระยาดูเห็นชอบแล้ว แล้วท่านกลางมาหา กับได้จดหมายสั่งให้ทำโทษหม่อมราชวงศ์ใจไลที่เมาเหล้าตีขุนโลกวิชัยหัวแตกในวังเฆี่ยน ๕๐ ที สมโภชวัง แล้วสั่งทำโทษคนอื่นอีกหลายเรื่อง สั่งพระยาอนุรักษ์ สราภัย กับได้จดหมายสั่งหมื่นสราภัยอีกฉะบับหนึ่ง ให้ส่งนายโต หม่อมราชวงศ์ใจไลให้พระยามหามนตรีไปเป็นทหารเลวเกณฑ์หัด

ค่ำออกขุนนาง พระนรินทรอ่านบอกพระยาราชวังสันข้าหลวงเมืองภูเก็ต บอกส่งเงินภาษีอากรเมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง พังงา กับ ๓ เมืองมีใบบอกเข้ามาด้วย

วันนี้พระตราษณาไปรักษาเมืองให้ ถาดหมากคนโทททองเสื้อผ้า พระยารองเมืองนำคำลูกขุนปรึกษาโทษอ้ายพุกปล้นบ้านนายสินอำแดงจ้อยบางเขนที่ได้สืบจับได้มาให้

อนึ่ง จมื่นสราภัยจดหมายเข้ามา ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยจัดทหารขึ้นไปรับที่บางปอิน ฉะบับหนึ่งว่าด้วยคนสมัครเข้ามาเปนทหาร ๕

เซ็นใบสั่งหนึ่ง แซงชั่น ๓

วันเสาร์ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

กลางวันสั่งประหารชีวิตผู้ร้ายปล้นกระบือแขวงเมืองนนท์ ฉะบับหนึ่งมอบให้พระยาอภัยพิพิธไปให้พระยาพิพัฒโกษาเมื่อออกขุนนาง กับให้จิตรเจริญจดหมายตอบจมื่นสราภัย เรื่องจัดทหารไปบางปอินนั้นชอบแล้ว

ออกขุนนางไม่มีการอะไร มีแต่พระยารองเมืองบอกเรื่องผู้ร้ายต่างๆ แล้วส่งคำลูกขุนปรึกษาความเรื่องหนึ่ง ค่ำสราภัยริโปดด้วยทำโทษทหารที่สั่งไปกับริโปดด้วย ทหารรับของไปบางปอินด้วย

วันอาทิตย์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศพ จุลศักราช ๑๒๓๙

บ่ายท่านภูธราภัยเข้ามาลาไปกรุงเก่าไปดูการที่วัด แล้วได้รับหนังสือท่านกรมท่าฉะบับหนึ่ง ว่าหนังสือตอบกงซุลฝรั่งเศสเรื่องโรงสีนั้นได้ให้อาลบาศเตอแปลส่งลงไปแล้ว เมื่อส่งลงไปเวลา ๔ โมงเช้าวานนี้ ครั้นบ่าย ๕ โมงกงซุลฝรั่งเศสมีตอบมา

ฉะบับหนึ่ง ว่าได้ทราบความแล้วส่งสำเนามาด้วย กับส่งสำเนาหนังสือกงซุลอเมริกันมาฉะบับหนึ่ง หนังสือหมอดีนฉะบับหนึ่ง หนังสือกงซุลอเมริกันนั้น นำหนังสือหมอดีนกับหมอดีนนั้นขอให้กงซุลอเมริกันช่วยพูดกับกอเวอนเมนต์ ให้ทำถนนริมบ้านที่อื่นๆ ทางริมน้ำ ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร สั่งพระยารองเมืองให้ทำถนน แล้วได้สั่งทำโหมผู้ร้ายฉะบับหนึ่ง

วันจันทร์ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เช้า ๒ โมงเศษไปลงเรือที่ตำหนักแพ คุณสุรวงศ์มาส่ง ได้พูดกันด้วยเรื่องอังกฤษขอตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ แล้วให้สำเนาคำเห็นเจ้าพระยามหินทรไปให้สมเด็จเจ้าพระยาด้วย แล้วลงเรือโสภณออกเวลา ๓ โมง ถึงบางปอินบ่ายโมงเศษ กรมขุนบดินทรมาหา ได้นัดไปว่าค่ำให้มาเล่นสักรวา แล้วจุดเทียนให้มหาดเล็กเอาไปบูชาที่ศาลเจ้า แล้วเขียนหนังสือถึงสมเด็จเจ้าพระยาปรึกษาเรื่องอังกฤษขอตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ให้รีบเรียงความตอบเสีย กับถึงท่านภูธราภัยอีกฉะบับหนึ่ง จะเห็นความประการใด ให้ทำความเห็นยื่นเสียในวันแรม ๒ ค่ำขึ้นมา กับความหลวงบริบาลบุรีรมย์ยื่นนั้นให้เสนอเสียด้วย แล้วมีถึงคุณสุรวงศ์ฉะบับหนึ่ง ท่านกรมท่าฉะบับหนึ่ง ให้จ่าดำรวจรีบถือลงไป บ่าย ๕ โมงเศษไปดูการที่วัด สั่งให้ทำที่ตั้งพระสาวกอีก ๖ องค์

ที่เสาโบสถ์และเติมข้างหลังหอฉันออกอีก กับที่หน้าโบสถ์ผนัง ๒ ข้างของประตูกลางนั้น จะติดแผ่นศิลา จะจารึกประกาศทำวัดนี้ เวลาย่ำค่ำกลับ ค่ำกินข้าว ริมห้องกาพย์กลางแจ้งริมสระ กรมขุนบดินทร น้ำประเสริฐ สักรวาวงผู้ชาย หลวงพิชัยเสนาวงผู้หญิง รวม ๓ วงมาเล่นจนเวลา ๒ ยามเศษเลิก

วันอังคารขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

ตื่นนอน ๕ โมงเช้า เวลาเที่ยงออกไปข้างนอก พระวุฒิการลงมาแต่กรุงเก่า เอาดอกไม้ต่าง ๆ ของพระมาให้

รับคำโทรเลขมาแต่กรุงเทพ ฯ ว่าวานนี้เรือรบฝรั่งเศษชื่ออันติลพเข้ามาลำหนึ่ง บ่ายแคร์ซีเอาแผนที่ในโบสถ์ที่ให้ไปคิดที่ตั้งพระมาให้ดู แล้วไปที่ศาลเจ้าบูชาแล้วกลับมาลงเรือโต๊กด้วยกรมนเรศไปดูกำแพงสวนที่ทำใหม่ และผังพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร แล้วลงเรือกลับมาจอดดูลครอยู่ตรงกะไดขึ้นสวนข้างปราสาท เล่นเรื่องไกรทองฆ่าชาละวันของพระยามหามนตรีแก้สินบน เป็นลครตลกอยู่จนเวลาพลบกลับ ค่ำ ๒ ทุ่มไปกินข้าวที่เมื่อวานนี้ ที่โรงลครมีลครต่อไป แล้วกรมขุนบดินทรมาเล่นสักรวา มีหลวงสิทธิสรเติมมาอีกวงหนึ่ง กินข้าวแล้วลงไปช่วยกรมขุนคิดสักรวา แล้วแจกผ้าพื้นพวกสักรวา ๔ ลำเป็นคน ๖๔ คน ผ้า ๖๔ ผืน ตัวนายแจกผ้าห่มนอนสกอต รวม ๑๑ ผืน

แล้วกลับขึ้นไปจุดดอกไม้เล่นอยู่จน ๘ ทุ่มกลับเข้าไปข้างใน

วันพุธขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑ ปีกุนเบญจศก จุลศักราช ๑๒๓๕

เช้าวันนี้ไม่มีการอะไร หลวงบำราศเอาของมาให้เวลาบ่าย ๕ โมงออกเรือโสภณแต่บางปอินขึ้นไปกรุงเก่า เลยไปวัดบรมวงศ์ทีเดียว ถึงวัดเวลาพลบค่ำมากหน่อย พบสมเด็จกรมพระได้ช่วยกันถวายไตรพระสงฆ์แล้วถวายเงิน สมเด็จกรมพระช่วยการ ๑๐ ชั่ง แล้วพูดกับท่านด้วยราชการต่าง ๆ มีเรื่องเชียงใหม่เป็นต้น พระสวดมนต์จบแล้วไปที่พระเจดีย์บูชา แล้วกลับไปที่พลับพลาหน้าวัดจุดดอกไม้ แล้วดูหนังกินข้าวนิดหน่อย เวลา ๔ ทุ่มกลับไปวังจันทรกินข้าวอีกหน่อยหนึ่ง เวลา ๒ ยามเศษกลับเข้าไปข้างใน

ช่วยงานสมเด็จวันนี้ สวมเสืออิฟนิงเดรสติดตราด้วย กับได้มีจดหมายถึงพระยาอัษฎางค์ฉะบับหนึ่ง ส่งไผ่สิงคโปร์เข้ามาจะปลูกที่บางปอิน

วันพฤหัสบดีขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑ ปีกุนเบญจศก จุลศักราช ๑๒๓๕

เวลาเที่ยงตื่นนอนกินข้าวแล้ว ขึ้นไปนั่งเล่น กินข้าวกลางวันที่พิสัยสรรลักษณ์

ได้รับหนังสือสมเด็จเจ้าพระยาเรื่องอังกฤษขอตั้งไวซ์กงซุล

เมืองเชียงใหม่ ขอตริตรอง กับถ้ามิสเตอนอกซ์กลับมาจะเทียบดูก่อน คุณสุรวงศ์หนึ่งกะบับ เห็นว่าถ้าให้ตั้งสัญญาก็เสีย ควรร้องให้ถึงคอเวอนเมนต์ บ่าย ๕ โมงใส่เสื้ออิฟนิงเดรสติดตราลงเรือเก๋งทองแท่งไปวัดบรมวงศ์ จุดเทียนพระสวดมนต์แล้วมาพูดอยู่กับสมเด็จจนสวดมนต์จบ แล้วไปพลับพลาจุดดอกไม้และกินข้าวแล้วมาเล่นสักรวาจน ๕ ทุ่มเศษกลับ ต้องมากินข้าวมันส้มตำที่วังจันทรอีก ๗ ทุ่มเข้าไปข้างใน ที่ช้าอยู่เพราะเหตุคุณแพมาฟ้องทหารว่าจับบ่าวไปขี้ แต่ที่ทหารจับนั้น ว่าไปพูดกับอ้ายจร แกโกรธวุ่นวายมาก ได้สั่งให้พระยามนตรีพระยาประกา พระยามนตรีคิดไกล่เกลี่ยเสียให้แล้ว

อนึ่งเมื่อกลับแต่พิลัยสรรลักษณ์เวลาบ่ายนั้น พระยาอ่างทองมาหาเอาของมาให้ด้วย ที่วัดวันนี้ผู้หญิงไปด้วย

วันศุกรแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

เที่ยงตื่นนอนออกไปข้างนอก พระยาราช พระยาอ่างทองมาหา ได้ถามพระยาราชเรื่องอังกฤษขอตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่แกว่าได้ทำความเห็นฝากเจ้าเข่งให้ลงไปให้กรุงเทพ ฯ ได้เรียกมาแต่เจ้าเข่งมาอ่านดูว่า ให้ผัดเขา ขอจัดการต่อไป

บ่าย ๕ โมงเศษไปวัดบรมวงศ์ เวลาพระสวดมนต์นั่งพูดอยู่กับสมเด็จกรมพระและท่านภูธราภัยที่หน้าโบสถ์ สวดจบแล้ว

ตำรวจยกลูกนิมิตรออกรายตามทิศ แล้วถวายใบอนุญาตพัทธสีมาของเก่าที่ถวายไว้เมื่อขึ้นกุฎี เสด็จทรงอ่านประกาศสงฆ์แล้วรดน้ำสังข์เจิมลูกนิมิตรเอาลงที่แล้วมานั่งที่ปรำนอกเสมา พระสวดถอนในโบสถ์แล้วรายออกมาถอนตามทิศ ให้อย่างเก่าเวียนทักษิณาวัฏ เมื่อเวลาถอนกันอยู่นั้นไปกินข้าวที่พลับพลา ถอนเสร็จแล้วได้ไปบอกเสมาทุกทิศ แล้วนั่งที่ปรำข้างนอกจนผูกแล้วเข้าไปในพระอุโบสถ พระสงฆ์อติเรกแล้วสมเด็จท่านให้สายสิญจน์ กลับมาจุดดอกไม้ที่พลับพลาแล้วกลับมาวังจันทร เวลา ๕ ทุ่มเศษ

วันเสาร์แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑ ปีจอฉศก จุลศักราช ๑๒๓๖[๑]

เช้า ๒ โมงเสด็จวัดเสนาสน์ บูชาพระในพระอุโบสถ พระเจดีย์และวิหารพระนอนการเปรียญ แล้วเสด็จที่กุฎีพระพรหมเทพาจารย์ๆ พระญาณรักขิต พระปลัดเฝ้าอยู่ที่นั่น เวลาเช้า ๓ โมงกลับ และเมื่อเสด็จนั้นเสด็จประทับริมกำแพงวังหน้าวัดขมิ้นทอดพระเนตรหน่อยหนึ่งแล้วจึงเสด็จวัดเสนาสน์

รับคำโทรเลข ๒ ฉะบับ ว่าวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เรือรบฝรั่งเศสออกไป กันกำปั่นเข้ามา ๒ ลำ แล้วทรงถ่ายพระรูป

เวลาเที่ยงเสวยแล้ว เสด็จพระราชดำเนินแต่พระราชวัง

---

๑ ตั้งแต่นี้ไป เห็นจะเป็นตรัสสั่งให้ผู้อื่นจด

จันทรเกษมทรงเรือพระที่นั่งโสภณล่องลงมากรุงเทพ ฯ แต่แวะประทับที่พระราชวังบางปอินหน่อยหนึ่ง ประทับที่ศาลเจ้าโปะโปยแล้ว สั่งให้ประดับศิลาศาลเจ้า แล้วเสด็จขึ้นพระที่นั่งวโรภาศพิมาน ลงพระบังคนแล้วเสด็จกลับลงเรือล่องลงมากรุงเทพ ฯ ถึงตำหนักแพเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ มีพระยาจ่าแสนย พระยาพิพิธมาคอยรับเสด็จ พระยาพิพิธถวายคำเห็นเรื่องตั้งกงซุลเมืองเชียงใหม่ ยอมตามเขากลัวจะเกิดเหตุวิวาท เมื่อมีความต่อไปจึงค่อยผ่อนผันไป กับของเจ้าพระยาศรีพิพัฒฉะบับหนึ่ง ว่าชี้แจงเสียต่าง ๆ ถ้าจะว่าก็เห็นจะไม่ยอม ให้มีหนังสือไปบอกดูสักครั้ง กับพระยาราชโยธาฉะบับหนึ่ง ความที่เสียคล้ายกัน ยอมให้ตั้งให้ถอนข้าหลวง (พระยาราชโยธา เจ้าพระยาศรีพิพัฒฟังเสียงสมเด็จเจ้าพระยา) แล้วเสด็จขึ้นตรัสด้วยเจ้านายผู้หญิง แล้วเสด็จลงตำหนักทูลกระหม่อมปราสาทด้วย

รับหนังสือพระยามหาอำมาตย์ ยื่นความเห็นว่าด้วยเสียต่าง ๆ ถ้าอยู่ดูเหมือนไม่ยอมให้ตั้ง แต่ไม่มีทางแก้

แล้วรับของพระยาอภัยรณฤทธิ์ ยอมให้ตั้งและให้ถอนข้าหลวง ว่าความเถอะเทอะ เอาความอย่างสมเด็จเจ้าพระยา

พระยาเจริญ พระยากระสาปน์ยื่นความเห็นด้วยกันว่า เขาอาจจะตั้งให้ได้ต้องถอนข้าหลวง เพราะเดี๋ยวนี้มีความอะไรก็กระทบถึงกรุงเทพ ฯ ทุกครั้ง การเรื่องนี้เป็นล้นเกล้า ฯ

รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ๒ ซอง ๆ หนึ่งเป็นความเห็นเรื่องตั้งกงซุลเมืองเชียงใหม่ ว่าความตามสมเด็จเจ้าพระยาเห็นชอบกับท่านด้วย ว่าจะของดไว้ก่อนจะต่อว่าไปอินเดีย กับหนังสือทูลด้วยเรื่องฝรั่งเศสอันติลพเข้ามาฉะบับหนึ่งว่า มีขุนนางตระลาการใหญ่เมืองไซ่ง่อนมาด้วยคนหนึ่ง อายุ ๖๔ ปีจะเข้ามาเฝ้าแต่รออยู่ไม่ได้ด้วยแอดมิราลสั่งให้อยู่เมืองไทย ๓ วันแล้วให้กลับไป ได้ให้ไปดูในวังและวัดพระแก้ว แล้วมีดินเนอในวัน ๑๕ ค่ำ กับอีกซองหนึ่งเป็นสำเนาหนังสือกงซุลฝรั่งเศส ว่าพระสงฆ์องค์หนึ่งชื่ออานนท์ อยู่เมืองนครเสียมราฐ ออกไปเมืองเขมรไปอวดตัวว่าเป็นผู้วิเศษ จะมาเป็นเจ้าเมืองเขมรทำให้เกิดจลาจลขึ้นที่เมืองกระพงสวาย กงซุลขอให้คอเวอนเมนต์ระงับการนี้ โดยทางพระราชไมตรีซึ่งมีต่อกันช่วยกันระงับ และเขาคิดว่าถ้าให้พระสังฆราชมีหนังสือประกาศอย่าให้ใครเชื่อถือพระสงฆ์องค์นี้ ก็เห็นจะสงบได้ กับหนังสือมิสเตอเอตจินซอนสิเกรตรีอินเดีย (Aitchinson) มีมาว่าได้รับหนังสือและรับรองท่านกาพย์ตามยศและได้หาไวสรอยและได้ไปดูที่ทั้งปวง รับรองหนังสือตามยศแล้ว อีกฉะบับหนึ่งหนังสือเมชั่น ส่งหนังสือพิมพ์เมืองลอนดอนชื่อไชนาเตลิกราฟเข้ามาลงวันที่ ๕ เดือนโนเวมเบอ ๑๘๗๗ ว่าด้วยจีนกับไทยคงจะสู้รบกัน การนี้ได้ความจากหนังสือพิมพ์ชื่อไตม์ (Time) ในหนังสือพิมพ์อเมริกันเป็นการไม่จริงพูดบ้า ๆ กับบอกเรื่องที่เตอรกีรุสเซีย

ให้เมืองอาเมเนีย (Arminia) ส่งหนังสือพิมพ์ที่แปลมาแล้วด้วย

รับคำเตลิกราฟ ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่ง ว่าวังหน้ามาถึงป้อมเสือส้อนเลิบ ในเวลาเช้าฉะบับหนึ่ง ว่ากลับขึ้นมาในเวลาบ่าย ๒ โมง วันศุกร์แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑

วันอาทิตย์แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

๑ รับคำเห็นพระยาภาษ พระยาธรรมจรันยา พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ ลงชื่อพร้อมกัน ว่าการเรื่องนี้เปนการเสียต่าง ๆ แต่เห็นว่าหนังสือพิมพ์ซึ่งออกเมื่อเร็ว ๆ นี้ เห็นยังมีความว่าเข้าข้างไทยอยู่บ้าง ในความนั้นช่วยป้องกันอุดหนุนไม่ให้ชาติอื่นข่มเหง การครั้งนี้ก็เพราะมีผู้แนะนำออกไป คอเวอนเมนต์เห็นมีช่องที่จะให้ชอบใจคนอินเดีย อังกฤษจึงได้ให้ขอมาจะแก้นั้นให้มีหนังสือไปยังคอเวอนเมนต์ด้วยความยากลำบาก และขัดข้องแห่งความปกครองของไทยไปภายหน้า และเปนเหตุแห่งคอเวอนเมนต์อื่นๆ จะยกตั้งไวซ์กงซุลในประเทศราชนั้น แต่มิให้เสียทางไมตรี จะยอมให้ขุนนางอังกฤษตั้งอยู่ที่ยองสลิน เข้ามาตั้งที่เชียงใหม่ แต่ถือสัญญาเดิมที่ทำมาเปนการไขข้อ ไม่ต้องระติไฟอีก เหมือนเซอแฮนริปากส์ไขข้อสัญญาใหญ่ ถ้าจะตั้งให้ได้แล้วก็ต้องเปิดการให้เมืองเชียงใหม่ ลำพูน นครลำปาง เปนของไทยตามสัญญา เพิ่มอำนาจพระยาเทพประชุนขึ้นอีกกับไปรเวตมาด้วยอีกฉะบับ ๑

๒ รับคำเห็นพระยากลาโหม ยอมให้ตั้งกงซุลและกงสุลเข้าหลวงอย่างที่ว่า ๆ กันมา ตามสมเด็จเจ้าพระยา

๓ พระราชหัตถ์ตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าด้วยพระสงฆ์ที่ออกไปทำงานนั้น ได้ตอบเขาไปแล้วหรือยัง ถ้ายังให้แจ้งความเขาไปว่าจะให้มีท้องตราไปเมืองนครเสียมราฐ และที่พระศักดิ์เสนี ที่เมืองเขมรป่าดงที่ว่าพระสังฆราชนั้น เขาว่าตามสาสนาโรมันคาธอลิกเห็นจะสู้ท้องตราไม่ได้ กับถ้าการที่เจ้าพนักงานฝ่ายเขมร ฝรั่งเศส จะจับคนร้ายนี้ จะเกี่ยวข้องกับไทยประการใด ให้เขามีหนังสือมายังพระยาคทาธร พระยานุภาพไตรภพ ทราบ กับหนังสือสิเกรตรีอินเดียนั้นไว้ตอบเมื่อพระองค์กาพย์กลับมาก็ได้

๔ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ไปรเวต ส่งสำเนาความเห็นเคาน์ซิล และเจ้าพระยาภาณุวงศ์ และเจ้าพระยาสุรวงศ์ เรื่องอังกฤษขอตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ไปให้สมเด็จเจ้าพระยาแต่ให้ท่านดูเสียก่อน การที่จะว่าเพราะคนนั้นคนนี้ไม่ต้องกลัวเลย เพราะถึงเขาจะพูดก็ต้องเก็บถ้อยคำท่านผู้นั้นผู้นี้มาประสมเข้า พูดเป็นของตัวเอง แต่ก็ดีดอก เป็นการกันนินทา แต่ที่พูดมาไม่มีคำเห็นของตัวนั้นจะเห็นประการใด แต่ทรงเห็นว่าควรจะกลัวเขาพูดเล่นในปัจจุบันหรือภายหน้ายกหยิบโทษได้ถนัด เพราะเขาเห็นการแล้ว แต่พูดไม่ขึ้นก็ต้องพูดตาม ถ้าจะพูดไปก็เหมือนจะให้เห็นว่าไม่มีปัญญาเป็นคนในผัก พระราชหัตถ์นี้ให้รู้แต่คนเดียว

เกิด จะเป็นเหตุให้ไม่สบายต่อไป ส่งสำเนาไป ๑๑ ฉะบับ

พระยาจ่าแสนยเฝ้า ทูลด้วยเรื่องความหลวงบริบาล สั่งให้จำไว้ยังไม่ได้ตัดสิน แล้วทูลบอกพระยานุภาพไตรภพว่าด้วยสึบราชการได้ความว่า วัดถาตีเมืองสโทงเมืองชีแครงได้ แล้วรับสั่งให้ทำตราไปยังพระยานุภาพ พระยาคทาธรเขมรป่าดง เรื่องพระไปทำจดาจดที่ฝรั่งเศส ว่ามาให้คิดอ่านจับกุมและประกาศคนห้ามไม่ให้คบ

วังหน้าให้เถ้าแก่เอาต้นกล้วยงาเป็นไม้ท้าวมาถวาย

วันจันทร แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

รับหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ฉะบับเล็กเป็นไปรเวตว่าหนังสือความเห็นที่ถวายนั้น เมื่อจะส่งขึ้นไป ได้นำไปเสนอสมเด็จเจ้าพระยา เจ้าพระยาภาณุวงศ์แล้ว การเรื่องนี้เกือบจะลงทางอยู่แล้ว แต่ข้างปลายจะว่าไปอินเดียก็เห็นความว่าจะไม่ตลอด ด้วยเขาได้พูดถึงกอเวอนเมนต์ก็ตองเคอะให้มีมา เมื่อว่าไปแล้วก็คงเหมือนความหม่องแปก ท่านเห็นว่ากรุงเทพ ฯ มีอำนาจน้อยหนังสือสัญญาเก่าใหม่ยังยืนอยู่ ถ้าการผันแปรไปถูกเก่าก็จะเอาเก่า ถูกใหม่ก็จะเอาใหม่ ต้องแบก ๒ บ่า รับบาปแทนลาวอยู่ ในระหว่างนี้เป็นประการใดก็ต้องทนเอา เมื่อครบกำหนดสัญญา ๑๗๘๕ จะแก้ไขเพิ่มเติมอย่างไร จะได้ปรึกษาให้ลาวเป็นตัวแบ่งหนักเป็นเบาบ้าง

การครั้งนี้ได้ตริตรองไว้แล้ว ครั้นจะเขียนเข้ามาไม่เป็นไปรเวตก็เหมือนลบล้างปัญญา ทิฏฐิมานะเกิดขึ้นแล้ว จะพาราชการแผ่นดินเสียไป วันนี้จะเสด็จบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ถ้าประทานความเห็นท่านทั้งปวงต่อพระหัตถ์เองดีกว่าท่านส่งคืนความเห็นเข้ามา

พระนานาเฝ้าถวายจำนวนภาษี แล้วพระราชทานสัญญาบัตร์ตั้งพระนานาเป็นพระยานานาพิธภาษี ศักดินา ๑๐๐๐

เจ้าพระยาภูธราภัย ถวายคำเห็นเรื่องอังกฤษขอตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ ว่าลาวเป็นชาวป่า ไม่รู้ธรรมเนียมกลัวจะทำเหตุการขึ้นกับอังกฤษ ขอผัดพอสั่งสอนลาวให้รู้ธรรมเนียมแล้ว จะยอมให้ตั้ง

พระยาภาษ พระยาสมุทรถวายหนังสือไปรเวต ตอบพระราชหัตถ์เรื่องอังกฤษขอตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ว่า คำที่เรียกเรสิ-เดนต์นั้น ใช้ตามสามัญอังกฤษว่า เป็นผู้อยู่เมืองนั้น ตามดิโปลมาติกก็ว่าเป็นทูตชั้นที่ ๓-๔ การที่มีเรสิเดนต์ตั้งก็เป็นเมืองในบำรุง แต่เมืองเชียงใหม่มีสัญญา ที่ยอมให้ไปตั้งเพราะไม่มีกงซุลด้วยกลัวจะขอในประเทศราชอื่น ๆ ถ้าไม่มีกงซุลพอเป็นทางพูดได้

เวลาทุ่มเศษ ทรงฉลองพระองค์อินเดรส ทรงเรือพระที่นั่งเก๋ทองทั้งแท่ง ขึ้นหน้าบ้านเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ไปทางบกเข้าทางหน้าบ้านสมเด็จเจ้าพระยารับเสด็จตรงหน้าประตูบ้าน แต่ข้างในเสด็จเข้าไปประทับตรัสที่โต๊ะกลางห้องกลางหลังในหอนั่ง

วันอังคารแรม ๕ ค่ำ เดือน ๑ จนถึงวันพฤหัสบดีแรม ๔ ค่ำ เดือน ๓ ไม่มีราชการอะไร

วันศุกร์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

ท้าวแพนำหนังสือ มิสะตอนอกซ์ กงซุล อังกฤษ มีมาถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่ง ว่าด้วยคอเวอนเมนต์อินเดียได้ให้พวกออฟฟีเซออินเยอเนียคุมพวกทำ ตรีโกเมตรีคัล เซอเวแห่งบริติชเบอม่าจะทำเซอเวตลอดจนถึงสเตรตส์เสตลิเมนต์ แล้วว่าพวกนี้จะมาตามเขตต์แดนไทย แล้วคอเวอนเมนต์อินเดียว่าให้แจ้งกับคอเวอนเมนต์ว่า ในกรุงเทพ ฯ นี้ก็ยังไม่ปรากฏในแผนที่โลกชัดแน่ ถ้าจะทำให้แน่ชัดก็ได้ให้ทำเสียในขณะนี้จะมีประโยชน์มาก ขอให้ตอบไปโดยเร็ว โปรดเกล้า ฯ ไปว่าให้บอกไปที่เจ้าพนักงานตามหัวเมืองที่เขาจะมาทำให้ช่วยดูแลเอาใจใส่เขาเมื่อเขามา แต่ที่จะมาทำในกรุงเทพ ฯ นั้นให้มาก็ได้ ด้วยเมื่อครั้งแผ่นดินทูลกระหม่อมก็เคยมาทำครั้งหนึ่ง

ฉะบับหนึ่งว่าเต็คแมเรืองเขาโต้การเปิดข้าว ที่ว่าถ้าข้าวขึ้นราคาสูงเกินกำหนดจะต้องปิดอีกไม่ให้ลูกค้าส่งไปนอกนั้นเขาว่าผิดหนังสือสัญญา การเรื่องนี้ไทยตรองเห็นความอย่างไรขอให้ทำตอบไป

แล้วท้าวแพทูลว่าด้วยเจ้าพระยาภาณุวงศ์เขียนหลวงรัตนายัตสั่งมาให้ทูลว่า สมเด็จเจ้าพระยาให้เงิน ๓๐ แต่ตัวเขียนแต่

๒๐ ว่าผิดที่ให้ไปหาตัวให้ไปราชการไม่มา แล้วเมื่อไปตามเสด็จครั้งนี้ ราชการทูตไปก็เข้ามา เสียไม่บอกเล่านายให้รู้ หนีราชการ แล้วเล่าถวายว่า เมื่อวันแรมค่ำ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ มาถึงให้ไปเรียกตัวว่ามาไม่ได้ว่าป่วยอยู่ ครั้นรุ่งเช้าเจ้าพระยาภาณุวงศ์ให้เสมียนตราเอาคนไปมาก ว่าถ้าไม่มาให้จับมัดมาให้ได้ ครั้นได้ตัวมาถามก็ว่ากลัวไม่เข้าหาให้ตีขาเสีย ๒๐ แล้วจำไว้

ทรงตอบไปว่าเมื่อกรมท่าใช้ไม่ได้ก็ให้ถอดเสีย ท่านทรงจะเอามาตั้งเป็นขุนนางเอง เป็นหลวง ๆ เถร ๆ อะไร ๆ เก้าอี้เก้าอ้าอะไรก็ได้

แล้วทูลด้วยเรื่องพระรูปเดิมสั่งทำมาตะราคากัน ๕๐๐ เหรียญ ทำมาไม่เหมือนก็คืนไปเลิกสัญญากันเสีย บัดนี้เขาทำมาใหม่เหมือนดี ครั้นจะไม่เอาไว้ก็เป็นพระรูปเจ้านาย ครั้นจะเอาไว้ก็ไม่มีเงินราคาถึง ๘๐๐ เหรียญ ขอถวายให้ทรงซื้อไว้ไม่ได้ทรงตอบไปว่ากะไรทรงนิ่งอยู่

ทรงรับคำโทรเลขบอกวันแรม ๒ ค่ำละบับหนึ่ง ๓ ค่ำละบับหนึ่ง ๔ ค่ำละบับหนึ่ง ๕ ค่ำสองฉะบับ ว่าด้วยเรื่องเรือเข้าออกทั้งนั้น

จีนเต้นำหนังสือพระยาเทพประชุนมาถวายว่าความหม่องไม้ที่รับสั่งถามไปนั้น แล้วจีนเต้าถวายต้นเอื้องแสะเป็นต้นไม้ส่วยเมืองญวนส่งเมืองเชียงใหม่ว่าเดอกหอม ถ้าส่วยจะมาที่เมือง

เชียงใหม่ในก่อน ๓ วันได้กลิ่นหอม แต่เมื่อถวายไม่มีดอก

วันนี้ไม่ได้ออกขุนนางประชวรพระยอด พระบุพโพยังไม่ออก ต่อค่ำจึงออกประมาณถ้วยน้ำนม

วันเสาร์แรม ๖ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าเกาวนามเกามากินข้าวดินเนอ แล้วว่าอยากจะขอกำหนดวันเฝ้ากราบถวายบังคมลา ถ้าโปรดเกล้า ฯ ให้เฝ้าวันจันทร์นี้ได้แล้ว ว่าจะไปเรือเมล์ก่อนด้วยเรือกันโบตคับแคบกับจะขอพระราชทานชื่อขุนนางที่จะรับตราโปรตุเกศด้วย ตอบไปฉบับหนึ่งที่กะมาวันจันทร์นั้นดีแล้ววันนั้นเป็นวันพระราชทานตรา ด้วยดูเหมือนเคยออกอย่างกลางเสื่อเยียรบับ ถ้าถูกดังนั้น ให้หมายสั่งออกเวลาเย็นตามเคยที่อนันตสมาคม แต่พระราชสาส์นและที่ได้รับตรานั้น จะควรมีตอบหรือไม่ควรมี แต่เมื่อเราส่งไปเขาไม่ได้มีตอบมา แต่เรารับมาแต่ก่อนบางทีตอบบ้างไม่ได้ตอบบ้าง ถ้าจะตอบแล้วจะส่งให้ทันตัวเขาหรือจะส่งให้ตามหลัง กับทรงอยากจะพบเขาอีกเวลาหนึ่ง จะได้พระราชทานของตอบแทน ถ้าวันอังคารยังไม่ไปก็ให้เข้ามา ถ้าจะลำบากด้วยเขาพิการอยู่จะรีบกลับไปเร็วจะส่งแต่ของตามไปก็ได้

เสด็จที่วัดกรมพระปวเรศ เจ้าพระธรรมมุณหิศ พระวินัยรักขิต พระสาธุศีลสังวร กรางหนึ่ง พระสาสนโสภณ พระ

ธรรมไตรโลกย์ พระเทพกระวี พระธรรมภาณพิลาศ พระอมรโมฬี พระธรรมกิติ พระครูพจนโกศล อีกคราวหนึ่งมาเฝ้าเยี่ยมเสด็จกลับพระราชทานผ้าละว้าและามผาออกหิน

พระยาศรี อ่านบอก พระยาเทพ ประชุม ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่ง ว่าด้วยเจ้าเมืองผาปูนมีหนังสือมาว่าด้วยที่จะให้เจ้าราชสัมพันธ์ออกไปเปลี่ยนคองทิพ เป็นเจ้าเมืองยอม ที่จะจัดการโปลิศให้แข็งแรงนั้น พระยาเทพได้ตอบไปฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยเจ้าราชสัมพันธ์ออกไปไม่ปะเจ้าเมืองผาปูน ฉะบับหนึ่งว่าด้วยหนังสือเจ้าเมืองผาปูนมีมาด้วยว่าข้าหลวงใหญ่ขึ้นมาแล้ว เห็นจะไม่มีโจรผู้ร้ายที่ออกมาครั้งก่อน พระยาเทพได้ตอบไปว่าความไม่เข้าใจ แล้วด้วยได้แต่งคนไปสืบความเรื่องหม่องคนที่ไปด้วยกลับมาบอกว่าสืบได้แล้ว ผู้ที่ไปสืบกลับมาถูกปล้นยังไปฟ้องอยู่แล้ว ได้ให้เจ้าอุปราชออกไปเมืองมรแมน แต่เดือน ๒ ขึ้น ๖ ค่ำแล้วได้มีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองผาปูนฉะบับหนึ่ง เจ้าเมืองมรแมนฉะบับหนึ่งความต้องกันว่าด้วยพม่าถูกปล้นเพราะจ้างคนยางแดงที่เขตต์แดนติดต่อกัน ถ้าคราวนี้คนพม่ามาค้าขาย ถ้าจะจ้างคนยางแดงขอให้มีประกันอย่าให้จ้างคนที่ลอย ๆ ไม่มีหลักกับเรื่องโปลิศ ถ้าการขาดเหลือเกินอย่างไรขอให้เตือนสติกับคนโง่คนป่าด้วย

กับศุภอักษรเจ้าเชียงใหม่มีมาฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยเจ้าเมืองมรแมนมีหนังสือมาด้วยเรื่องหนานดินกับ ว่าด้วยหนังสือ กงซุล

อังกฤษมีมาว่าด้วยขุนนางอังกฤษฟ้องว่าเจ้าเชียงใหม่จัดโปลิศไม่แข็งแรงว่าจะให้ขุนนางอังกฤษไปตรวจไปพูดกับเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่ว่าเคาญอริยพิศถือไปนั้นได้แต่งผู้ที่ไว้ใจได้ให้ไปตรวจเห็นโปลิศของเราแข็งแรงกว่าเขาว่าเสียแต่ไม่มีเครื่องแต่งตัวนุ่งผ้าอยู่เท่านั้นกับขุนนางอังกฤษที่จะไปว่าก็ไม่เห็นมีไป ขอให้แต่งขุนนางไทยอังกฤษไปสืบถ้าไม่จริงดังบอกขอถวายพระราชอาญา

พระยาคทาธรบอกสืบราชการเรื่องนักองค์วัดถาเหมือนพระยานุภาพบอกแล้วบอกด้วยรับรองกงซุลฝรั่งเศสกับนายทหารคนหนึ่งที่ไปเที่ยวส่งไปเมืองนครเสียมราฐ พระยานุภาพไตรภพก็บอกมาด้วยฉะบับหนึ่ง ว่าได้ปลูกทำเนียบและอะไรต่าง ๆ หลวงเพ็ชร์หลแสน[๑]กลับเข้ามา

พระยาศรีทูลว่าพระยาพิชัยและปลัดที่ไปการทัพกับเจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบางลงมาแล้วพักอยู่ที่ตึกหลวงบางขุนพรหม หลวงวิจารณ์ถวายรีโปดความเดือน ๒ รวมความเดิม ๑๓ ใหม่ ๑๕ รวม ๒๘ แล้วเก่า ๒ ใหม่ ๑๒ รวม ๑๔ คงเก่า ๑๑ ใหม่ ๓ รวม ๑๔ เรื่อง

พระนรินทรถวายรายเดือนภาษีฝิ่น ภาษีร้อยชักสามเดือน ๑ กับเงินแดงพดด้วงเจาะ

รับสั่งกับพระยาพิพัฒว่ามิสเตอเอดเวิดสายทำไมกรมท่าไม่บอกให้รู้จะได้ให้ไปช่วยเขาบ้างเขาจะว่าใจจืดใจดำ เท้าคราวนี้

---

๑. พิศณุแสน ?

การอะไรมีเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้ทูลแล้วให้พระยาพิพัฒไปหามิสบอกซ์ ว่าทรงเสียพระทัยด้วยไม่ได้ไปช่วย ทราบข่าวต่อเยาแล้วให้แอดเดอกงไปในพระองค์ด้วย

พระองค์เจ้ากาพย์จดหมายถวายกราบถวายบังคมลาไปเยี่ยมเจ้าพระยาภูธราภัยวันละชั่วโมงตั้งแต่ ๒ โมงเช้าจน ๓ โมง

วันอาทิตย์แรม ๙ ค่ำ เดือน ๓ ปีกุนพศก จุลศักราช ๑๒๓๘

เวลาบ่าย ๕ โมงแสนไปเยี่ยมไข้เจ้าพระยาภูธราภัย เวลาเกือบทุ่มเสด็จกลับ ที่บ้านเจ้าพระยาภูธราภัยมีขุนนางไปเฝ้าอยู่ที่นั่นด้วย

ออกขุนนางพระยาพิพัฒทูลว่า ไปหากงซุลอังกฤษบอกตามพระกระแสพระบรมราชโองการแล้วเรามีความขอบพระเดชพระคุณเป็นอันมาก เขาเห็นว่าเป็นคนเล็กนัก จึงไม่ได้บอกมา กราบบังคมทูลพระกรุณาแล้วถวายหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉบับหนึ่งว่าพระยาพิพัฒเชิญพระกระแสไปว่ามิสเตอเอดเวิดตายเจ้าพนักงานไม่นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณานั้น พระราชอาญาเป็นล้นเกล้า ฯ ด้วยเห็นว่าธรรมเนียมแต่ก่อนกงซุลหรืออะฟิเสเซอในกงซุลประเทศหนึ่งประเทศใด ถ้าตายแล้วเขาก็บอกอาการป่วยจนถึงแก่กรรมและจะฝังศพวันนั้นเวลานั้น กงซุลจะตอบเท่านั้นวันมาที่เวรกรมท่าเจ้าพนักงานจึงได้นำความขึ้นกราบทูล แต่

ครั้งนี้กงซุลอังกฤษไม่ได้บอกมาจึงหาได้ทูล เมื่อเวลา ๕ โมงเช้า สมเด็จเจ้าพระยาให้หาท่านไป สั่งให้จัดเรือไปช่วยเขาให้เหมือน เมื่อแบดแมน ได้ถามท่านว่าเขาบอกมาหรือท่านบอกว่าไม่ได้บอก ครั้งแบดแมนเป็นคนรับการของเรา ๆ จึงไปช่วยการศพ ครั้งนี้ก็จะจัดเรือไปช่วยให้เหมือนกันดังนั้นแล แล้วปรึกษาว่าจะไปช่วยเขาดีหรือไม่ไปดี ท่านจึงได้ตอบว่าให้เรือไปแล้วก็ไปด้วยดีกว่า เขาก็ไม่ได้บอกมาไปโดยทางไมตรีเท่านั้น จึงรับสั่งถามพระยาพิพัฒว่าไหนว่าเขาบอกมา พระยาพิพัฒทูลว่าเห็นเจ้าพระยาภาณุวงศ์ไปช่วยก็สำคัญว่าเขาบอก

แล้วทรงปิดทองแล้วเสด็จขึ้น

กับเมื่อเสวยกลางวันท้าวแพถวายหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าได้สั่งหมาย ออกแขกเมืองแล้ว กับพระราชสาสน์ ที่จะตอบนั้น เห็นว่าไม่ตอบก็ได้ด้วย เมื่อพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกศรับตรานั้นก็ไม่ตอบมา ไม่ต้องมีก็ได้แต่แล้วแต่จะโปรด ถ้าจะมีแล้วเห็นจะต้องส่งทีหลัง กับได้นัดให้เขามาเฝ้าวันอังคารแล้ว

พระราชทานหนังสือสำคัญให้ท้าวภัณฑสารนุรักษ์ไปรับเงินพระคลังข้างที่ต่อพระยาไชยสุรินทร พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสุธาทิพยรัตนเงิน ๒๐๐ ชั่ง รับคำโทรเลขว่าด้วยเรือเข้ามา ๒ ลำ

วันจันทร แรม ๘ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

พระดิฐการถวายริโปตความศาลกรมท่า เดือน ๒ เดิม ๑๘ เรื่อง ชำระแล้ว ๑๑ คง ๗

ท้าวราชกิจ เอาตัวอย่างกระเบื้องปูพื้นที่ทรงพระราชดำริไว้กับสมเด็จเจ้าพระยาจะสั่งท่านส่งแบบมาถวาย เวลาบ่าย ๔ โมง เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงฉลองพระองค์เต็มยศทหารมหาดเล็ก ข้าราชการสรวมเสื้อเยียรบับออกแขกเมือง ราชทูตโปรตุเกศกราบถวายบังคมตามที่ราชทูตนายหนึ่ง กงซุลนายหนึ่ง สิเกรตารีหนึ่ง กัปตันหนึ่ง เอดเดอกงหนึ่ง หมอเรือรบหนึ่ง เข้ามาเฝ้าเดอ-ซาล่ามพระราชทานตรามหาสุราภรณ์ราชทูตสวมพระราชทานที่เดียว แล้วพระราชทานตรามัณฑนาภรณ์ สิเกรตารี กัปตัน และเอดเดอกงกับหมอคนหนึ่งนั้นพระราชทานตราวิจิตราภรณ์แล้วเสด็จขึ้น

ขณะเมื่อเสด็จออกก่อนแขกเมืองเฝ้า ทรงทอดพระเนตรเห็นขุนนางน้อยกว่าสั่งให้ตำรวจเกาะตัวขุนนางที่ไม่มาขังไว้ ตั้งแต่ขุนนางพานทองไป แล้วให้ทำบัญชีตรวจขุนนางที่มาไว้ ที่ไม่มาให้ทำบัญชียื่นจะลดเบี้ยหวัด

แล้วมีพระราชหัตถ์ถึงตำรวจทั้ง ๘ กรม ให้รายกันเกาะขุนนาง แล้วให้มีกระทู้ถามว่ามีหมายไปให้เฝ้าแขกเมืองทำไมไม่มากับออกขุนนางอีกอย่างหนึ่ง ก็ไม่ใคร่จะเข้ามา จองหองไว้ตัวเป็นเสนาบดีอยู่บ้านคิดราชการแผ่นดินไปเสียทั้งนั้น จนที่สุดกับออก

แขกเมืองประเดียวหนึ่งเท่านั้นก็ไม่มา หรือไม่อยากจะทำราชการก็ให้บอกจะถอดให้เสีย แล้วมีอีกฉะบับหนึ่งว่าให้ยืนบัญชีธน-รัตนแทงท้ายเบี้ยหวัดปีหน้าให้เร่งเกาะกันให้แล้วในวันนี้

ค่ำเจ้าพระยามหินทร์ศักดิธำรงค์ ถวายหนังสือเรื่องความอีแสงร้องฎีกาซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ไปตรวจเห็นว่าคำลูกขุนปรึกษาถูกต้องแล้ว กับถวายขัดข้องความนายต่ายสระวัดในองค์ประสารศรีไสกล่าวโทษหม่อมเจ้ากลิ่นว่า ให้คุมเลขไปเก็บเงินค่าราชการไม่ส่งตั้งแต่ปีมะโรงสัมฤทธิศกจนถึงปีระกาเบญจศก เจ้ากลิ่นให้การว่าส่งแล้ว เจ้าจอมมารดาแสงว่าไม่ได้ส่ง เจ้าพนักงานเรียกตั๋วฎีกาก็ว่าไม่มีต่อกันเพราะเชื่อว่าอาหลาน เจ้ากลิ่นว่าถ้าเจ้าจอมมารดาแสงสาบาลได้จะใช้ เจ้าจอมมารดาแสงก็ไม่ยอมสาบาล ถ้ามีพระบรมราชโองการจึงจะสาบาล จะตัดสินให้สืบตามพระราชบัญญัติกรมสุรัศวดีที่ว่าไม่มีตั๋วฎีกาให้สืบก็ไม่ได้ ด้วยมีพระราชหัตถ์ว่าไม่ให้สืบ ครั้งความหมื่นสิทธิสุขุมการเจ้ากรมกับหม่อมเจ้าวัชรินทรเป็นการขัดข้อง

กาพย์จดหมายทูลลาไปปาติที่บ้านกงซุลโปรตุเกศ พร้อมกับนายสรพลเรืองเดช

วันอังคารแรม ๘ ค่ำเดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

กรมหมื่นพิชิตปรีชากรริโปตความเดือน ๒ ศาลฎีกาสั่งฎีกา

๕ ฉะบับ ศาลแพ่งกลางฉะบับหนึ่ง ศาลแพ่งเกษมฉะบับหนึ่ง ไปสังในกรุงฉะบับหนึ่ง หัวเมืองฉะบับหนึ่ง

พระองค์เจ้าสายถวายปรอทสำหรับดูคนไข้ และทั้งคนเจ็กได้ ราชทูตโปรตุเกศเข้าไประเวคมาด้วยกันหมดทั้ง ๑๐ คน พระราชทานราชทูตซองทองคำลงยา ๑ โต๊ะทองคำสลักแล้วมีตัวหนังสือ พระราชทานกับเงินพดด้วงเถาใหญ่ ๑ ทองพดด้วง ๔ เถา สิเกรตรี่ หมอ กับตัน เอศเตอกง รวม ๕ คน ของถมคนละใบ เงินพดด้วงเถาใหญ่คนละเถา นอกนั้นเงินเถาคนละเถาสิ่งเดียว

พระยาศรีทูลพระยาพิชัยลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ถวายพระแก้วผ้าแดงกับทูลว่าปลัดเป็นคนชรา ขอยกระบัตรเป็นปลัด และขอคนอื่นอีกหลายคน (โปรดพระราชทาน)

พระราชทานหนังสือเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ เรื่องความอีแสงร้องฎีกาให้กรมหมื่นพิชิตไปสอบ ถ้าถูกแล้วให้ทำโทษอีแสง พระไพรัชภาคยภักดี เอาหนังสือราชการในกรมท่ามาถวายอีก ๖ เล่ม พระยาภาษเอาบัญชีคนซึ่งจะได้ตราโปรตุเกศไปให้กรมท่าชั้นที่ ๑ วังหน้า ๑ สมเด็จกรมพระ ๑ ทูลกระหม่อมใหญ่ ๑ ทูลกระหม่อมน้อย ๑ สุรวงศ์ ๑ สมเด็จเจ้าพระยา ๑ รวม ๖ ชั้นที่ ๒ กรมนเรศ ๑ พระองค์กาพย์ ๑ พระองค์เทวัญ ๑ พระยาพิพัฒ ๑ พระยาประภา ๑ พระสรรเพธ ๑ รวม ๖ ชั้นที่ ๓ พระศรี ๑ ขมื่นสุรเดช ๑ ขมื่นวิชิต ๑ เสมียนตรากรมท่า ๑ เทชา ๑ รวม

๖ รวม ๑๘

พระศรีภาพสมุท ถวายร่างหนังสือประกาศเตือนเจ้าหมู่ให้ส่งเงินจะได้งบปีกับร่างหนังสือเจ้าพระยามหินทรถึง พระยากระลาโหมเตือนความเรื่องจ่าฤทธิไชยติดำรงสัสดี แล้วพระราชทานขัดข้อง เจ้าพระยามหินทรถวายเมื่อคืนนี้ว่าด้วยความหม่อมเจ้ากลิ่นสักหลังไปว่า ซึ่งสั่งไปคราวก่อนในเรื่องความหมื่นสิทธิสุขุมการไม่ให้สืบนั้น เพราะเห็นว่ากรมหมื่นสิทธิสุขุมการสิ้นพระชนม์แล้วถึง ๓-๔ ปี จะให้คนตายสืบกับคนเป็นอย่างไรได้ แต่ครั้งนี้ตัวโจทก์จำเลยก็มีอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย เมื่อกรมพระสุรัศวดีเห็นคนเป็นเหมือนกับคนตายก็ตามที เมื่อมาถามจะให้พูดก็ต้องพูดว่าควรให้สืบเพราะโจทก์จำเลยมีชีวิตอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย เมื่อจะว่าพระราชบัญญัติกลับกลอกก็ตามแต่ใจเถิด เมื่อจะพระราชทานพระศรีภาพสมุทรับสั่งว่านี่เจ้าล้อข้าหรืออย่างไร คนตายกับคนเป็นจะให้เหมือนกันแล้วก็จนอยู่ ทำล้อกันเปล่าๆ ว่าข้าไม่เป็นยุติธรรมแล้ว ข้าก็จะเขียนพระศรีภาพสมุทก่อนแล้วก็ทรงเลยรับสั่งด้วยเรื่องขุนนางไม่มาเฝ้าทีเดียว หลวงรัตนายัตออกได้ว่าเมื่อ เวลาย่ำค่ำ

สมเด็จกรมพระจดหมายถวายฉะบับเล็กเข้ามาฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยมิสเตอร์ซิมีจดหมายถวายท่านมาเวลาวันนี้ฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยความผู้ร้ายปล้นเมืองพิจิตร กล่าวโทษจ่าหาญยุทธกิจข้าหลวงกับ

กรมการว่าไม่เป็นยุติธรรม ว่าอ้ายจีนควายไม่ได้เป็นผู้ร้ายกดขี่เอาให้เป็นผู้ร้าย ท่านส่งต้นหนังสือมิสนอกซ์เข้ามาด้วย ต้นหนังสือมิสนอกซ์ว่า แม่ของอ้ายจีนควายผู้ร้ายทำเรื่องราวยื่นว่าเดิมเมื่อข้าหลวงขึ้นไปชำระอ้ายผู้ร้ายซัดอ้ายจีนควายถึง ๗ ปาก ข้าหลวงถามปลอบให้อ้ายจีนควายรับ อ้ายจีนควายกลัวอาญาจึงต้องรับ อ้ายจีนควายต้องเสียเงินให้ข้าหลวง ๓๐๐ บาท ตัวอ้ายจีนควายก็ต้องมาจำคุกอยู่ถึง ๒ ปีแล้วไม่มีกำหนดออกด้วย อ้ายจีนควายไม่ได้เป็นผู้ร้ายจริง ๆ ขอกงซุลได้ช่วยสมเคราะห์ส่งเรื่องราวมาด้วย แต่ในหนังสือเขาว่ามีผู้มายื่นเรื่องราวดังนี้ เขาเห็นว่าไม่เป็นยุติธรรมจึงได้ทูลมาให้ทรงทราบตามที่คนเดือดร้อน

โปรดเกล้า ฯ ให้ตอบไปว่า การเรื่องนี้ได้ชำระตัดสินทำโทษกันมานานถึง ๒ ปีแล้ว แต่เดิมเมื่อทำโทษอ้ายจีนควาย มารดาอ้ายจีนควายก็ไม่มาฟ้องร้องว่ากล่าวที่ว่าข้าหลวงกดขี่ แต่ที่จริงผู้ร้ายยันถึง ๗ ปากแล้วอ้ายจีนควายก็รับว่าเป็นผู้ร้ายด้วยก็อยู่ในเป็นผู้ร้าย จึงได้ทำโทษไปตามควร การที่อ้ายจีนควายต้องจำอยู่ถึง ๒ ปีนั้น ก็จวนกำหนดที่จะออกได้อยู่แล้ว เมื่อควรเวลาเมื่อไรก็คงจะได้ออกให้พ้นโทษตามควร

ทรงซื้อตาบญี่ปุ่นที่จาหมื่นสรรเพ็ถ ๑๓๓ เล่ม ๆ ละ ๑ ตำลึง เงิน ๖ ชั่ง ๑๓ ตำลึง พระราชทานหนังสือสำคัญ

วันพุธแรม ๑๐ ค่ำเดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

รับหนังสือตอบมิสนอกซ์ ที่ยอมให้พวกทำแผนที่เข้ามาทำ ได้ตั้งกงปีไว้ ข้าวราชการเป็นผู้ถวาย กับสำเนาหนังสือพระยาอัมฤงค์ ส่งต้นหนังสือ กงซุลสเปญที่เมืองสิงคโปร์ เข้ามาให้ว่า ราชทูตสเปญสำหรับเมืองจีนเมืองไทยจะเข้ามากรุงเทพ ฯ ด้วยราชการ ขอให้พระยาอัมฤงค์บอกเข้ามา พระยาอัมฤงคส่งต้นหนังสือเข้ามาด้วย แล้วถวายหนังสือมิสเตอแมกเนียมีมาทูลเกล้า ฯ ถวาย ว่าตัวเขาได้ทราบข่าวว่าข้าวราคาถูกสมควรที่จะปิดด้วยได้ เขามีความยินดีมากตัวเขาได้มาที่สิงคโปร์แล้ว เขาไปเจ็บไข้ที่แปประหน่อยหนึ่ง ตัวเขาได้แต่งหนังสือเรื่องเมืองนะคายูเรื่อง ๑ ถ้าโปรดแล้วเขาจะทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วทูลว่าเจ้าพระยาภาณุวงศ์ให้กราบทูลว่า ได้ยินมิสเตอครูเสาลือว่ามิสเตอนอกซ์เรียกเรือรบให้เข้ามาเมืองไทย ว่ามาด้วยเรื่องตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่และเรื่องความหม่องใน

มีพระราชหัตถเลขาไปฉะบับ ๑ ว่าที่สั่งข้าวแพมานั้นก็ไม่มีเหตุอะไรที่ควรจะเป็นถึงตั้งนี้ การเรื่องกงซุลเมืองเชียงใหม่เราก็บอกแล้ว เรื่องหม่องใหม่ก็มีศาลฟังพระยาเทพบอก บัดนี้บอกก็มาถึงแล้วยังให้คัดปรึกษาหาสนาบดี จะมีเมื่อไรก็ได้ ดังจะไม่จริงหรือเปล่า ๆ แต่ทรงพระวิตกอยู่ด้วยเรื่องประกาศปิดข้าวที่เขาว่ามานั้นเห็นว่าสำคัญอยู่ ถ้าจะนิ่งนาน ๆ ไม่ตอบก็จะเป็น

พิสสงขึ้น จะแก้ไขก็แก้เสียด้วยเรายังไม่ได้พูด ถ้ามีไปแล้วก็แล้วกัน

พระวิสูตรสาครดิฐมาเฝ้าเยี่ยมเสด็จกลับ รับสั่งถามเรื่องเรือรบก็ไม่ได้ความ

มองซิเออดะมาสมาเฝ้าถวายหนังสือทูลลาไปรักษาตัวที่นอก ๖ เดือน และว่าออกจากหุ้นส่วนกับอาลวนแล้ว เงินค้างอยู่ ๒๕๐ ชั่ง เขาว่ากลับมาจึงจะใช้ให้ ครั้งนี้รับพระราชทานยืมเงินสัก ๕๐ ชั่ง ไม่โปรดพระราชทาน ทรงขนาบด้วยเรื่องลงหนังสือพิมพ์เรื่องสุรา

อาลบาศเตอเฝ้าถวายแบบเก้าอี้และเครื่องแต่งเรือนต่าง ๆ พระราชทานต้นหนังสือมิสเตอแมกเนียมีเข้ามาไปให้ทำตอบ วังหน้ามาเฝ้าด้วย แล้วพระราชทานหนังสือสำคัญสั่งเงินให้เจ้าหมื่นสรรเพ็ธซ่อมแซมตำหนักพระองค์เจ้าสุนันทา ๑๐๐ ชั่ง ออกขุนนาง พระยาศรีทูลบอกเมืองศุโขทัยว่าปลัดว่างอยู่ยังไม่มีตัว ขอปลัดเมืองสวรรคโลกไปเปนกับพระยาสวรรคโลก กรมการลงมาเฝ้าถวายผ้าแดงและชะมดเชียง แล้วกรมการเลื่อนที่ต่าง ๆ กับพระยาจ่าแสนยคัด บอกพระยาเทพ เรื่องความหม่องแปดถวาย พระนรินทรอ่านบอกเมืองนครศรีธรรมราช ๔ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยส่งเงินมาจำนวนปีจออัฐศก เสร็จจำนวนทอดกะฐินฉะบับ ๑ ทอดกฐินปีกุลฉะบับ ๑ ส่งเงินค่านาปีกุลอีกฉะบับ ๑ ปีชวด

หลวงรัตนายัคเข้ามาเฝ้าไม่รับสั่งว่ากระไร รับคำโทรเลขว่าเรือเข้า ลำ ๑ ออกไปลำ ๑

วันพฤหัสบดีแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉะบับ ๑ ว่าด้วยการที่จะทำเซอเวนั้น เจ้าพระยาสุรวงศ์ท่านกลัวว่าภายหลังจะมาคิดเอาเงินค่าใช้สอยกับคอเวอนเมนต์สยาม ถ้าจะคิดเอาแต่พอสมควรก็ไม่เป็นไรกลัวจะคิดเอาเหลือเกิน เมื่อการเสร็จแล้วจะต้องใช้ให้ท่านขอให้เติมความถามด้วยเรื่องเงินที่จะใช้สรอยนั้นเสียให้ทราบก่อน เจ้าพระยาภาณุวงศ์จึงได้ร่างเข้ามาถวายใหม่ ส่งร่างมาด้วยได้คัดที่ตกขาดไว้

ทรงพระราชหัตถ์ตอบหนังสือมิสเตอแมกเนียฉะบับ ๑ ว่าด้วยข้าวได้ในปีนี้น้อย และจะรับหนังสือเรื่องเมืองมะลายูที่เขาแต่งและถามด้วยไข้เจ็บ และได้ทรงฝากรูปน้ำพุที่เมืองไทรโยกไปพระราชทาน (คอปปี้เก็บไว้กับต้นหนังสือที่มีมา)

ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระสักดิ์เสนี ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยเจ้าเมืองมโนไพรวิวาทกับปลัด ถึงยกเข้ามาล้อมบ้านช่อง ต่อพระสักดิ์เสนีจะยกไปเองก็กลัวจะหนีไปเข้าพวกนักองค์วัตถา จึงได้แต่งให้กรมการเมืองสุขันธ์และเมืองศรีสระเกษหรือ (อะไรจำไม่ได้) และได้บอกไปยังพระยานุภาพไตรภพให้ช่วยจับ

แล้วพระยานุภาพไตรภพได้แต่งกรมการไป ฉะบับ ๑ บอกด้วยเร่งส่วยเร่วเมืองสุรินทรเมืองสังขะและชำระผู้ร้าย ๆ หนียังสืบจับตัวอยู่

พระพิเรนทรเทพถวายหนังสือเจ้าพระยายมราช ว่าด้วยนักโทษในคุกฆ่ากันตาย ขอพระราชทานลงพระราชอาญาหลวงพัศดีกลางกับผู้คุมคนละ ๓๐ ที เฆี่ยนนักโทษที่ทำงานอยู่ใกล้เคียงไม่ห้ามปรามคนละ ๒๐ ที แล้วให้หลวงพัศดีกลางจัดเครื่องสังเวยดอกไม้ธูปเทียนแป้งหอมน้ำมันหอมบายศรีศีร์ษะสุกรถวายบวงสรวงเทพยดา ศาลพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระกาลเทพารักษ์สำหรับคุกศาลสำรับทั้ง ๔ ศาล (เซ่นคืนไปวันเสาร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๔) กับริโปดความนครบาลเดือน ๒

หลวงมนตรีถวายหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าเรือกลไฟใช้ธงอังกฤษลำหนึ่งเข้ามากรุงเทพ ฯ ขึ้นห้างมาแถบยุเลียนบรรทุกเครื่องจักรสีข้าวของยุเกอมาด้วย เอาของขึ้นที่ห้างล่างแล้วยุเกอสั่งให้เอาเครื่องจักรโรงสีขึ้นไปส่งข้างบน พระวิสูตรสาครดิฐไปห้ามไม่ให้ขึ้นไป กัปตันไปแจ้งกับกงซุลอังกฤษ ๆ บังคับว่าไม่มีข้อหนังสือสัญญาและกฎหมายที่จะห้ามปราม ให้กัปตันพาเรือไป เรือขึ้นไปเวลาวานนี้บ่าย ๔ โมงขนของแล้วกลับลงมาเวลา ๓ โมงเช้าวันนี้ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ได้ไปหารือสมเด็จเจ้าพระยา ๆ ท่านให้กราบบังคมทูลว่า การเรื่องนี้ไม่เปนการคอเวอนเมนต์เปน

การของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินที่จะไม่โปรดให้เขาทำ ก็ถ้าเป็นการคอเวอนเมนต์แล้วก็เห็นว่าห้ามเขาไม่ได้ เพราะไม่มีกฎหมายและสัญญาที่จะห้ามไม่ให้ลูกค้าไปตั้งการค้าขายในที่อันนั้น การสิ่งใดถ้าเป็นประโยชน์กับแผ่นดินแล้ว คอเวอนเมนต์ก็ไม่ควรที่จะห้าม และซึ่งเขาจะตั้งโรงสีขึ้นในที่รายนี้ก็เป็นประโยชน์กับแผ่นดิน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไม่โปรดให้เขาทำในที่นั้น เสนาบดีก็ได้มีหนังสือว่ากล่าวแลมีคำโปรเตศห้ามเป็นคำขาดไปถึงกงซุลแล้ว ผู้ซึ่งจะทำก็ยังประกอบการอยู่เสมอ เพราะเขาได้ลงทุนมากไปแล้ว และที่จะห้ามการเรื่องนี้ให้หยุดตามพระราชประสงค์ได้นั้น ท่านเห็นยากอยู่อย่างเดียว แต่ที่จะห้ามผลประโยชน์ของมองซิเออยุเกอที่ได้รับสั่งของหลวงนั้น ขอให้ห้ามให้ขาด อย่าให้ใครสั่งตั้งแต่ราคา ๑ ตำลึงขึ้นไป ถ้าไม่ฟังผู้ใดถ้าลอบสั่งจะต้องมีโทษ ด้วยยุเกอมีกำไรทุนรอนก็เพราะได้รับสั่งของหลวง ถ้ามีพระบรมราชโองการห้ามปรามเสียให้เป็นการดังให้ปรากฏแล้ว มองซิเออยุเกอก็จะต้องเสียดายผลประโยชน์ที่เคยได้อยู่ ถึงจะทำการอื่นได้ผลประโยชน์มากกว่าเงินค่าลอบมีขึ้นก็ได้เงินช้า คงจะไม่ตัดผลประโยชน์นี้เสีย

การที่จะห้ามปรามไม่ให้สั่งของหลวงนั้น ถึงจะเป็นการวิตังก็ไม่ต้องกลัวสิ่งใด ด้วยยุเกอเป็นผู้ต่อสู้ลบล้างอำนาจแผ่นดิน ห้ามปรามนั้นก็แต่ของหลวง ไม่ได้ห้ามคนทั้งปวงมิให้ซื้อขายกับ

ยุเกอ การเรื่องนี้ท่านว่าท่านได้กราบบังคมทูลพระกรุณาครั้งหนึ่งแล้ว แต่ไม่เห็นห้ามปรามกันโดยแข็งแรง ทุกวันนี้ท่านคอยฟังอยู่ ถ้ามีผู้สั่งของหลวงกับยุเกอจนราคา ๑ ตำลึง แล้วท่านจะกราบบังคมลาออกไปอยู่บ้านนอกไม่ทำราชการต่อไป ด้วยท่านได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในการต่างประเทศมาแต่ก่อน ๆ นั้น ถ้าการสิ่งใดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่โปรดแล้ว ก็ได้ตั้งหน้าต่อสู้โต้เถียงกับคนต่างประเทศฝ่ายเดียวก็ชนะมาหลายครั้งแล้ว แต่การครั้งนี้เป็นการต่อสู้ทั้งคนในคนนอกอยู่เหลือกำลังเสนาบดี

กับหนังสือตอบกงซุลอังกฤษด้วยเรื่องปิดข้าวนั้น ได้ตอบไปแต่ณวันจันทรแรม ๘ ค่ำเดือน ๓ แล้วส่งสำเนามาด้วย สำเนาตอบว่าซึ่งออกหมายประกาศดังนั้นเพราะระวังราษฎร ด้วยถ้าในกรุงเทพฯ จะมีเหตุฝนแล้ง ราษฎรทำนาได้ผลน้อย ราคาข้าวก็แพงจึงจะต้องปิด นี่การสมควรแล้วถ้าจะปิดก็จะบอกแจ้งความก่อนเดือนหนึ่ง

พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จเจ้าพระยา ให้พระยาศรีพระยาจ่าแสนยถือไปๆ อ่านบอกพระยาเทพเรื่องหม่องใบ ที่คัดใหม่ให้ท่านฟัง เห็นว่าควรจะเก็บความในบอกตอนกับมิสนอกซ์ด้วยเมื่อครั้งขอตั้งไวซ์กงซุลเจาเตือนมาเราได้ผัดไป เมื่อท่านตริกตรองแล้วขอให้มาเฝ้า

วันศุกรแรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์เปนสำเนาหนังสือกงซุลอิตาลี ว่าด้วยวิกตอเอมเมนนอนที่ ๒ เจ้าแผ่นดินอิตาลีสวรรคตที่เมือง โรม วันที่ ๙ เดือนยันยุวารี ปี ๑๘๗๘ ตรงกับวันพุฒขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๒ กงซุลจะลดธงวันเสาร์แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ กับว่า ฮัมเบิดราชบุตรที่ ๑ ได้รับราชสมบัติอยู่แล้ว

พระราชหัตถ์ตอบว่าเมื่อครั้งกิงสวิคเดนนอรเวตายเคยบังคับ ให้ลดธง และได้มีหนังสือให้ตอบเขาบ้างหรืออย่างไร ก็ให้สั่ง การให้เหมือนครั้งนั้นทุกอย่าง

กงซุลเยอรมันมาเฝ้าถวายอัลมะแนกโคธาปี ๑๘๗๘ กับรูป เคาน์ตอเลนเบิก ราชทูตซึ่งมาทำหนังสือสัญญาปรุสเซีย แล้ว พระราชทานรูปน้ำพุเมืองไทรโยกแล้วพาเข้ามาให้ดูห้องออกขุนนาง ออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกหลวงภักดีณรงค์ข้าหลวง พระยา นครราชสิมาบอกมาด้วยทำทางโคราชส่งแผ่นแผนที่มาด้วย

พระนรินทรอ่านบอกพระยาราชวังสันข้าหลวงเจ้าเมืองกรม การเมืองภูเก็จฉะบับ ๑ เมืองระนอง ๒ ฉะบับ แต่ฉะบับ ๑ เหมือน เมืองภูเก็จ ว่าด้วยพระอมรวิสัยไปแจกตราและเสื้อผ้าความ ฉะบับ ๑ ว่าด้วยจีนปล้นกับส่งตัวผู้ร้ายและคำให้การเข้ามากับ พระอมรวิสัยกลับมาถึงวันนี้ด้วย แล้วถวายงบเดือนภาษีฝิ่นภาษี ร้อยชักสาม เดือน ๒ พระยาพิพัฒน์ทูลด้วยกงซุลอิตาลีบอกด้วย

เจ้าแผ่นดินตาย และบอกเมืองแมนท์ผู้ร้ายปล้นราย ๑ พระยาราชรองเมืองทูลเรื่องความม้ากันตายราย ๑ กับถวายหนังสือกงซุลโปรตุเกศ ว่ากงซุลอังกฤษบอกด้วยคนทำหนังสือปลอมเป็นสัมเยกเที่ยวแจกกันจะคิดจับเบี้ยน พระยาภาษีมีหนังสือถึงเจ้าเข่งส่งสำเนาหนังสือราชทูตโปรตุเกสที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งมาฉะบับ ๑ ว่าด้วยได้ทราบข่าวว่าโยเซฟโดรเดจเบอด ที่จะได้รับพระราชทานตรามัณฑนาภรณ์ตามที่เขาทูลขอนั้น ตายเขาจึงขอให้แก้ดิโปลมาซึ่งเขาส่งคืนนี้มาใหม่ให้ลงชื่อฟิลิบ วยูลิวแฝเคราบินโดบาสโดเมอความ และเป็นตระลาการที่เมืองมะเกาหลายปีมาแล้ว กับหนังสือพระยาอัษฎางค์ฉะบับ ๑ ว่าด้วยส่งพระราชหัตถ์ไปให้เซอรอบินซันที่ปีนัง เขาตอบได้ถวายมาด้วยแล้ว ว่าด้วยรุสเซียรบกับเตอรกี รุสเซียชนะ เตอรกียอมทำสัญญาไม่ให้อังกฤษรู้ อังกฤษจัดเรือรบไปคอนสแตนติโนเปอล กอเวอนเมนต์โวตใช้เงิน ๖ ล้านปอนด์

กับหนังสือเซอรอบินซันว่าด้วยรับรองพระองค์ภาพย์ และทูลเรื่องอังกฤษจะถวายตรา พระยาภาษีทูลด้วยหมอแมกฟาแลนด์จะมาเฝ้ากับม้าที่พระราชทานกับสวนเลี้ยงสัตว์เมืองปารีสคู่ ๑ นั้น มองซิเออออาลวนว่าหาต้องความปรารถนาเขาไม่ ด้วยเป็นตัวผู้ไปทั้ง ๒ ม้า ขอรับพระราชทานให้เป็นนางม้า ๆ ๑ ได้ทรงส่งจ่ายให้จัดให้ใหม่ กับส่งหนังสือพิมพ์มาถวายด้วย พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยา

ภาณุวงศ์ตอบเรื่องที่ให้ทรงห้ามไม่ให้คนสั่งของหลวงห้างยุเกอ มิไปว่าคำที่สมเด็จเจ้าพระยาว่าจะห้ามเขาไม่ได้ เพราะไม่มีกฎหมายและสัญญาแล้วว่ามีประโยชน์ต่อแผ่นดิน ที่ห้ามไม่เป็นการของกอเวอนเมนต์ เป็นการห้ามเพราะไม่ต้องพระราชประสงค์แต่พระองค์เดียวนั้น คำที่ว่าดังนี้รู้ไปถึงคนยุโรเปียนจะต้องเห็นพระองค์เหตุใดจึงจะอยากขัดขวางประโยชน์ถูกค้าผู้เดียว การเรื่องนี้เดิมได้ทรงทราบก็เห็นว่าเป็นการแปลกมาใหม่ไม่รู้ว่าจะดีร้ายอย่างไรกลัวว่าจะเป็นเหตุที่จะรักษาบ้านเมืองยาก จึงให้พระยาราชรองเมืองไปปรึกษาท่านเสนาบดีก็เพราะเห็นแก่การแผ่นดิน เมื่อจะยอมมิยอมก็ให้เห็นพร้อมๆ กัน ท่านเสนาบดีก็ได้พร้อมกันมีหนังสือโต้ตอบกับกงซุลฝรั่งเศสจนสิ้นคอเรศปอนเดนเพียงบอกโปรเตสต์ไม่ยอมให้ตั้ง ภายหลังเรืออเมริกันขึ้นไปท่านก็ได้มีหนังสือต่อว่า ให้เรือกลับลงมาแล้วจึงได้ทูลมาให้ทรงทราบ มาบัดนี้ดูเหมือนทรงเป็นผู้ขัดขวางพระองค์เดียว กอเวอนเมนต์ก็เห็นว่ามีประโยชน์แล้ว ถ้าท่านเสนาบดีเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อแผ่นดินอยู่แต่ต้องพูดขัดขวางไปเพราะทรงไม่ชอบพระทัยดังนี้แล้ว เมื่อจะยอมให้เขาตั้งด้วยไม่เห็นมีโทษต่อแผ่นดินสิ่งใดแล้ว ก็ควรยอมให้เขาตั้งไม่ทรงขัดขวางอันใด เอาแต่การบ้านเมืองเป็นประมาณ

การที่จะให้ห้ามปรามไม่ให้สั่งของให้แข็งแรงอีกนั้น ไม่ขัด

ขวางสิ่งใดในพระองค์เลย แต่ขอให้เป็นการเห็นพร้อม ๆ กันบ้าง อย่าให้เป็นคอเงวนแม้แต่เห็นแต่เป็นประโยชน์ดอก แต่การเป็นผู้ขัดขวางพระองค์เดียวโดยที่ทรงไม่ชอบพระทัยดังที่ท่านว่าครั้งนี้ ถ้าเห็นอย่างไรในการเรื่องนี้ขอให้ทูลมาให้ทราบ

ท่านผู้หญิงอิ่ม เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์มาเฝ้า ทูลว่าจะไปยุโรปพระราชทานเงินพระคลังข้างใน ๓๐ ชั่ง ด้วยหนังสือสำคัญ และรับคำโทรเลขฉะบับ ๑ เรือเข้ามา ๒ ลำ พระอมรวิสัยมาด้วย เรือออกลำ ๑

วันเสาร์แรม ๑๓ ค่ำเดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙

ทรงพระเครื่องใหญ่ แล้วพระนายศรีสรลักษณ์มาเฝ้าเอาหีบเขียนหนังสือเป็นกลไกมา ของมองซิเออคาเทียมทูลเกล้า ฯ ถวาย ว่ามีในยุโรปอีก ๒ ใบ เป็นบิสมาร์กใบ ๑ ของใบ ๑ กับหนังสือขอเสียดอกเบี้ยถ่านหินแทน

พระยาภาษพาหมอแมกฟาแลนด์มาเฝ้าขอบพระเดชพระคุณที่พระราชทานแครูไทย แล้วถวายหนังสือว่าด้วยการจัดสกูลด้วยฉะบับ ๑ รับสั่งให้หมอกิตจัดจะพระราชทานเงินสำหรับสกูลปีละ ๒๐๐ ชั่ง ในกรุงเทพ ฯ

กงซุลอเมริกันมาเฝ้า ถวายกฤชด้ามมีดเป็นของเมืองเซนซิบา กับถวายรูปมิสเตอไวซ์เอดเตอกงแอดมิแรลเรเนอนพ่ามา

ถวาย เสด็จออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกเมืองฉะเชิงเทรา ๒ ฉะบับ ๆ ๑ ว่าด้วยเลขที่จะมากับนายเมืองศรีโสภณนั้นไม่สมัคร โปรดเกล้า ฯ ให้ไปทูลสมเด็จกรมพระแล้วแต่จะทรงเห็นควรจะไว้ที่ใด อีกฉะบับ ๑ ว่าด้วยฝรั่งชาติอเมริกันไปตั้งซื้อโคกระบือที่เมืองพนมสารคาม จับกระบือผู้ร้ายได้ให้ส่งกระบือกลางและคนกลางไม่ส่ง ครั้นจะเกาะคุมก็เป็นคนสัปเยกต์ จึงหารือเข้ามา โปรดเกล้า ฯ ให้ไปทูลสมเด็จกรมพระ พระยาศรีว่าสมเด็จรับสั่งให้เอาตัวเจ้าของกระบือเข้ามาไล่เลียงแล้วจะบอกตรงไปที่กงซุล

พระนรินทรอ่านบอกเมืองตะกั่วทุ่งฉะบับ๑ ตะกั่วป่าฉะบับ๑ เมืองพังงาฉะบับ ๑ คำแปลหนังสือพระยาไทรฉะบับ ๑ ว่าด้วยรับตราและของพระราชทานรางวัลทั้งนั้น

รับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ว่ากรมล้อมวังเหมือนกรมมเหศวรตรวจความมรดกด้วย พระองค์เจ้ากาพย์ถวายจดหมายว่า กรมหมื่นบอดิศรไปว่าที่ออฟฟิศว่าจะจะโปรดเกล้า ฯ ให้ว่าการทหารล้อมวังแตรมาหาดเล็กนั้นขอให้ผู้อื่นจัด พระองค์กาพย์เห็นว่าองค์ดิศนั้นพอจะรับราชการได้ กับว่าด้วยน้ำแข็งพระอมรวิสัยเอามาถวาย และว่าสั่งตราสำหรับกรมทหารมาใหม่ จะควรใช้หรือไม่ควรนั้นแล้วแต่จะโปรด ตีตัวอย่างมาทูลเกล้า ฯ ถวายด้วย เจ้าพระยาภาณุวงศ์จดหมายไปรเวตมาให้กรมหมื่นนเรศพระกรุณาขอสำเนาหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ที่

ทูลเกล้า ฯ ถวาย ว่าด้วยห้ามสั่งของ ได้เห็นร่างเพราะเจาะนัก รับสั่งให้คัดพระราชหัตถ์ตอบไปให้ด้วย รับคำโทรเลขเรือเข้ามา ๒ ลำ เรือออกลำ ๑

วันอาทิตย์แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศพ จุลศักราช ๑๒๓๙

พระนายศรีสรลักษณ์เอาเตลิโฟนมาทูลเกล้า ฯ ถวาย และท้าวราชกิจเอาหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์มาถวาย ว่าเรื่องที่จะตอบหนังสือมิสเตอนอกซ์ด้วยเรื่องทำแผนที่ซึ่งจะถามไปด้วย จะต้องเสียเงินหรือไม่ ตามเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่านั้น แล้วสมเด็จเจ้าพระยาท่านสั่งให้มีถามลงไปเป็นหนังสือไปรเวต ไม่ให้เป็นราชการ ตัวท่านก็ได้มีตามไป เขาตอบมาว่าไม่ต้องออกเงินและสิ่งใด เวลาพรุ่งนี้จะส่งหนังสือตอบเป็นราชการ ยอมให้ทำตามร่างก่อนส่งร่างมาด้วยสอบถูกแล้ว

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทรงรถพระที่นั่งเสด็จไปทอดพระเนตรวัดเทพศิรินทราวาศ เวลาย่ำค่ำกลับประทับทรงปิดทองที่สนามหญ้า ออกขุนนางมีพระยาราชเข้ามาเฝ้า รับสั่งถามด้วยข่าวป่วยไข้และทรงสั่งด้วยรายจะขุดคลอง ตั้งแต่ปากคลองบางคีแขวงกรุงเก่าไปออกคลองจรเข้ใหญ่แขวงเมืองสุพรรณ ที่ทำเขงชั่นถวายนั้น ให้ทำแผนที่เข้ามาก่อน และทำบัญชีคนตามประกาศด้วย พระยาพิพัฒถวายต้นร่างหนังสือจะมีลงไปถึงมิสนอกซ์ด้วย

ความหม่องใบซึ่งพระยาเทพบอกลงมา ที่โปรดเกล้า ฯ ไปให้สมเด็จเจ้าพระยาคิดเรียงขึ้นตามบอกมานั้น ทรงรับไว้ตรวจก่อนด้วยยังขาดเหลืออยู่

กรมขุนบดินทรถวายริโปต ความศาลเจ้าเดือน ๒-๓ ความเดิมเก่า ๑๑ ใหม่ ๒๑ รวม ๓๒ เรื่อง แล้วเก่า ๕ ใหม่ ๗ รวม ๑๒ คงเก่า ๖ ใหม่ ๑๔ รวม ๒๐ เรื่อง สมเด็จกรมพระถวายต้นหนังสือมิสนอกซ์มีมาเรื่องความเมืองพิจิตร ว่าที่ทรงชี้แจงลงไปนั้น เขาเข้าใจสิ้นแล้วเห็นว่าเป็นการถูกต้องจริง ซึ่งเขาทูลขึ้นมานั้น เพราะมีผู้มาย้ำเรื่องราวก็ทูลถามเข้ามา พอจะได้ทราบความตลอดว่าจะจริงอย่างไรการเรื่องนี้ เขามีความไว้ใจในสมเด็จกรมพระ แล้วแต่จะทรงเห็นชอบเขาไม่เป็นธุระอีกต่อไปแล้ว

แล้วมีพระราชหัตถ์ตอบไปว่าให้ท่านมีตอบเขาไปว่า จะเป็นธุระให้แข็งแรง แล้วให้ค้าวันส่งคุกและบอกกำหนดสามปีจะถอดเสียด้วย กับส่งร่างมีถึงมิสนอกซ์เรื่องหม่องใบไปถวายท่านให้พระยาจ่าแสนย พระยาศรีต้นบอกเรื่องหม่องใบมาเมืองเชียงใหม่สอบดู แล้วท่านมีตอบเข้ามาฉะบับ ๑ ว่าทรงพระราชดำริเห็นชอบแล้ว ๆ ว่าพระยาศรีทูลว่า เจ้าพระยาภาณุวงศ์สั่งพระยาศรีให้บอกให้พระยาจ่าแสนย เอาต้นบอกไปให้ท่านตรวจเสียก่อนด้วย

รับคำโทรเลขฉะบับ ๑ เรือเข้ามา ๔ ลำ

พระยาราชวรานุกูลถวายหนังสือฉะบับ ๑ เรื่องพระราชหัตถ์ตอบฉะบับ ๑

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ทูลเกล้า ฯ ถวายเรื่อง

